

Irsai Farkas László¹

Tóth József², a 19. századi „ködszurkáló”

Az idézőjelbe tett ködszurkáló kifejezés nem véletlen. Tóth József (1823-1870) után közel száz évvel, ezzel a címmel írt könyvet (Ködszurkáló - Bp. Magvető Könyvkiadó, 1973.), nyugodtan mondhatjuk röpiratot vagy szakmai proklamációt színházi ügyben Latinovits Zoltán (1931-1976), a „színészkirály”. A jobbítás, fejlődés érdekében megszerkesztett néhol csípős, de igaz reflexió a 20. század máig tárgyalt és idézett, rajongott színész-bibliája. De száz évvel hamarabb született már egy ugyanilyen célzatú munka, Tóth József tollából.

A két művészt elemezve, csak az érdekesség miatt említendő – a számmisztika szerelmeseinek -, hogy a két színész születési és halálozási dátumaiban drámai párhuzam lelehető fel: A két születési év számértékeinek összege, ha egyes számértékre egyszerűsítjük,

¹ A dolgozatot lektorálta: Dr. Gajdó Tamás színháztörténész, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet tudományos munkatársa.

² Tóth József (Szentes, 1823. júl. 6.–Bp., 1870. márc. 1.): színész, rendező. Rövid jogi és orvosi tanulmányok után 1841-ben Miskolcra szerződött színésznek. 1844-ig többek között Komáromy Sámuel, Komlóssy Ferenc, Kilenyi Dávid társulatában játszott. A Nemzeti Színházban először 1844. augusztus 29-én lépett fel Schiller Ármány és szerelem című drámájának Wurm szerepében. Újabb vendégszerepek után 1851. április 1-jével végleg szerződötték feleségével, Kovácsy Máriával együtt. 1854 nyara kivételével itt játszott élete végéig. Több szerepkörben is bebizonyította kivételes tehetségét. 1854-ig Egressy Gábor romantikus szerepeit vette át, majd Fánacsy Lajos halála után az intrikus szerepkörre tért át. 1856–57-ben angliai tanulmányútra ment, hogy a Shakespeare-szerepeket az eredeti környezetben tanulmányozhassa. Ennek az útnak a hatására tovább építette tragikus szerepeit. 1866-ban meghívták a Pesti Színitanoda tanárává, ahol színészmesterséget tanított. Szikár alkata jobban kedvezett a nyersebb intrikus szerepeknek. Később kapott humoros szerepeket is, amelyeket szintén kitűnően alakított. Nagy becsúval tanulta szerepeit; fontosnak tartotta a tiszta, érthető beszédet, a pontos és jellemző mimikát. Drámaírással is próbálkozott, csekély sikerrel. Fia, Tóth Imre később a Nemzeti Színház igazgatója lett. Főszerepei: Jágó (Sh.: Othello); Tartuffe (Molière); Biberách (Katona J.: Bánk bán); Vackor (Sh.: Szentivánéji álom); Szegfű Tivadar (Szigligeti E.: A mama); III. Richárd, Macbeth (Sh.). Drámái: Ádám apó és leánya (1858?); Az orgazda (1852); Talma (?). A magyar színművészet rendszere (Színháztörténeti Értesítő, 1853). Fordításai: Sh.: III. Richárd király, Két veronai nemes, A makrancos hölgy; Laube: Essex gróf; Hebbel: Judith és Holofernes. – Színháztörténeti Lexikon. Link itt: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz25/258.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 11.

akkor ötöt kapunk (Tóth József: $1+8+2+3=14$; $1+4=5$; Latinovits Zoltán: $1+9+3+1=14$; $1+4=5$), illetve láthatjuk, hogy a halál időpontjai közötti különbség hatot mutat ($76 - 70 = 6$). Szepes Máriától és Hamvas Bélától tudjuk³, hogy a kereszténység előtti, ősi keleti misztika szerint az ötös szám a lelki vezető, a főpap, a beavatott szellemi tanító száma. A hatos szám pedig mindig a választás, és a választút száma, hogy mit választ az ember, melyik az igazi útja, a fényes és csillogó, de járhatatlan, vagy a kevésbé díszített, de az igazi. Roppant érdekes, hogy mindkét ember életében harsányan jelen volt ez a két sorszám és a jelentésük. Mindegyik színész hivatását komolyan véve, tanító, beavatott mester volt, és mindkettőnél ott volt a választási lehetőség. Tóth József a vidéki dalitársulatokból indulva döntött, és felküzdötte magát a drámai színészet olümposzi magasságáig, külföldi tanulmányutakat folytatott. Nem a könnyű sikert választotta, hanem a nehezebb munkát, a belső építkezést. Halála előtt már tizenegy évvel tudta (1959), hogy beteg, gégerákja van, de még hét évig színpadon állt, titkolva baját. Az utolsó három évben is tanított, és írt, mert az elmúlásig nem a lassú és síró szenvedést választotta, hanem az utolsó pillanatig tartó lángolást. Tudjuk, Latinovitsnak is rengeteg választása volt. Nem a járhatónak tűnő, biztonságot adó, jól fizető és csillogó mérnöki pályát választotta, hanem diplomával a zsebében egy kofferrel a vonatra ült és a debreceni pályaudvarról a poros, rideg segédszínészi albérletet választotta, a fillérekből tengődő hétköznappal. A későbbiekben is választhatott, a szakma csúcsát jelentő Vígszínházban marad, megbújva a konfliktusok elől Várkonyi Zoltán szellemi istállójában, vagy szétfeszíti a körülötte lévő színházi rendszert és mindent felrúgva megváltói küldetéssel a halhatatlanságot választja, kivont karddal a tehetségtelen szürkeség ellen folytat háborút. Aztán dönthetett 1976. június 4-én este is, a balatonszemesi vasútállomáson...

No, az érdekes kitérő után tekintsük át részletesebben, mit tudunk Tóth Józsefről és melyek azok a tények, amelyek eddig ismeretlenek voltak előttünk a 19. századi ködszurkálóról. Mindezekhez már lehetőség volt bővebb forrásanyagot válogatni.

Sokan tudjuk, hogy Szentesnek is van egy színésze, aki a Nemzeti Színház tagja volt, azt is tudjuk a leírásokból, emlékezésekből, hogy halála előtti években felkérését kapott, hogy a Színiakadémia elődjében, a Színészeti Tanodában tanítson. Azt is tudjuk, hogy kiváló jellemszínész volt, ma úgy mondanánk: karakterszínész, vagy epizodista. Ismert volt eddig, hogy színészetét nyugat-európai országokban érlelte, Angliában és Franciaországban figyelte a szakmabeliek módszereit. Tanulmányútjain mind mélyebbre és mélyebb ásta magát a hiteles

³ Szepes Mária: Dimenzió tarot (Édesvíz Kiadó. Budapest, 2021.) 54-61; valamint Hamvas Béla: Tabula smaragdina (MEDIO Kiadó. Budapest, 2001.) 66-67. című könyvrészletek alapján.

színészi mesterség gyakorlati tudományában.⁴ Az is tudható, ahogyan Latinovits a verses, pódiumi műsoraira készülve a lírai művek még pontosabb interpretálásához mérnöki rajzokat, grafikákat készített magának, úgy Tóth József is jellemrajzokat írt drámai szerepeihez. Karakterelemzést készített Jago⁵ megformálásához, de ugyanúgy a III. Richárd Glosterjéhez⁶, valamint a Velencei kalmár Shylockjához is⁷. Van olyan forrás⁸, amely Shakespeare fordítójának tartja, ezzel a tények viszont vitatkoznak: Honoré de Balzac regényét átdolgozva, azt színpadra alkalmazva mutatta be Tóth drámáját a Nemzeti Színház *A jámbor vincellér* címmel, és az alkotó *Az orgazda*, és a *Talma* című darabja is bemutatásra került⁹. Nyelvtudása – angol és francia – valóban lehetővé tette volna a műfordításokat¹⁰, de hitelt érdemlően nem tudjuk megerősíteni, hogy a 19. században Arany Jánoson, Kazinczy Ferencen, Petőfi Sándoron és Vörösmarty Mihályon kívül Tóth József Shakespeare fordításokon dolgozott volna.¹¹

Igazán kevéssé volt tudható számunkra, hogy az első ködszurkáló valójában Tóth József volt, és őt követte Latinovits Zoltán. A két munkának és munkásságnak csak a küldetésében, a misszió teljesítésében merül fel azonosság, Latinovits valószínűleg nem ismerhette Tóth kéziratának tartalmát. A szentesi születésű teátrista magatartásában, színészi moráljában, pedagógusként formálhatóbb, képlékenyebb rezonanciával és simulékonyabban működött, mint a 20. századi pályatársa. Botrányairól nem tudni. Szikár természetűnek ítélik a visszaemlékezések, valószínűleg ez visszafogott attitűddel is párosodott.

⁴ Kruzslicz Pál: Thália Szentesen – Színház és színház 1838-2008 között (Szentes Városi Könyvtár Nonprofit Közhasznú Kft; Pendola Szentes Kft. Szentes, 2010.) 56-75. Továbbiakban: Kruzslicz 2010.

⁵ Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet Kézirattára (Továbbiakban: OSZMI. Kézirattára.) Tóth József kéziratjai: 53.208, 53.209.

⁶ OSZMI Kézirattára. Tóth József kéziratjai: 53.210.

⁷ OSZMI Kézirattára. Tóth József kéziratjai: 53.211.

⁸ Uo.

⁹ A Nemzeti Színház 150 éve. (Gondolat Kiadó. Budapest, 1987; Továbbiakban: Nemzeti 1987.) 230-250; Továbbá: OSZMI. Kézirattára. Tóth József kéziratjai: 66.1490; és 53.212.

¹⁰ Az OSZMI Kézirattárában fellelhető Tóth József *Szavak és hanggyakorlatok* című munkájában több fejezet angol nyelven lett fogalmazva. In.: OSZMI. Kézirattára. 53.213.

¹¹ Szele Bálint: A magyar Shakespeare-fordítás története. Műfordítás-elméleti áttekintés 1785-től 2005-ig. Fordítástudomány 8. (2006) 2. szám 78-94. alapján. Link itt: https://epa.oszk.hu/04100/04125/00004/pdf/EPA04125_forditastudomany_2006_2_078-094.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 24.

Az utóbbi évtizedek visszaemlékezéseiben távolba meredő romantikával írott felületes igényű, szépeltő oldalak beszéltek eddig Tóth Józsefről. De most, köszönhetően az Országos Színháztörténeti Intézet és Múzeum vezetésének¹², birtokunkba kerülve pontos és kimerítő képet kaphatunk Tóth József gondolatairól, hitvallásáról, hivatástudatáról, így szakmai célkitűzéséről, hogy miként is alkotott a szentesi születésű Tóth József színművész és mesterségtanár a 19. század végén.

Élete utolsó éveiben, távol a színpadtól elméleti szakmai munkákat folytatott, erről már fent is szóltam. A források szerint 45 éves korától nagyon ki sem mozdult az utcára. De azt kevesen tudtuk eddig, hogy a gyilkos kór, a gégerák teljesen átformálta a hétköznapjait. Mindentől óvnia kellett magát, ha néha sétát tett, azt is fedett arccal tette, szájkosárhoz hasonló védőmaszk volt rajta, hogy védje a portól légzőszervét. A Nemzeti Színház igazgatását szerették volna rábízni, ám ahelyett külföldi, francia és olasz gyógykúrákon vett részt, sikertelenül. 1870. március 1-én hunyt el.¹³

Nemcsak színésztanár volt, teatrológus. Nézetei, meglátásai a maguk korában egyértelműen úttörőnek számítottak. A nagynevű színész, Petőfi Sándor barátja, Egressy Gábor halálával – akit Molière-hez hasonlóan a színpadon ért a szélütés – lehetőség nyílt, hogy tanári katedrát kapjon a pesti Színészeti Tanodában. 1866. július 31-én Gróf Festetics Leó, a Színészeti Tanoda főigazgatója – akit a színháztörténet összeférhetetlen iskolai direktorként jellemez, mert folyamatos összetűzésben volt a Nemzeti Színház vezetésével a tanoda lehetetlen mindennapi működése folytán – levelet intézett Tóth Józsefhez: „(...) felkérem Önt, hogy az egyik drámai tanári széket ideiglenesen foglalja el, és végleges tanári kinevezésért folyamodványát annak idején hozzám nyújtsa be”¹⁴. Utolsó napjáig dolgozott, írt a hallgatóknak a színészeti hanggyakorlatok szükségességéről (*Szavak és hanggyakorlatok*¹⁵), valamint megírta Gróf Zichy Antalnak *A magyar színművészet rendszere*¹⁶ címmel a színházi reformokról szóló tanulmányát.

¹² Köszönet ezért Dr. Gajdó Tamásnak, az OSZMI tudományos munkatársának, és Dr. Bodolay Gézának, az OSZMI igazgatójának.

¹³ Kruzslíc 2010; valamint: *Színházkeresztelő száz éve* című kiadvány (Szentés Város Önkormányzata. Szentés, 2009. 3-18.) alapján. Továbbiakban: Szentés 2009.

¹⁴ OSZMI. Kézirattára. 53.200.

¹⁵ OSZMI. Kézirattára. 53.213.

¹⁶ OSZMI. Kézirattára. 53.218. Továbbiakban: Tóth 1869.

A történeti háttér érdekében tudni kell, hogy Tóth József a vándorszínészi évek után 1850-től játszott a székesfővárosi főszínházban. A tizenhét éves pesti karrierje alatt (1850-1867) a Nemzeti Színházban mindösszesen 671 bemutatót tartottak, amelynek felét prózai művek, másik felét operák alkották. Az 1884-es Opera épületének megnyitója előtt ugyanis a Nemzeti Színház egyben komolyzenei művek dalszínháza is volt. Ugyanígy, az 1865-ös alapítású Színészeti Tanodában egyszerre oktattak színész és operai növendékeket is, akik az elméleti órák mellett kórustagok és statiszták voltak esténként. Az énekes növendékek csak az 1880-as évtől költöztek át a Zeneakadémia régi épületébe, az Andrassy út 67. szám alá. Mivel a fiatalok idejét a színházi próbák és az előadások igen lefoglalták, sokszor lehetetlen volt az elméleti tanórákat megtartani. Festetics gróf, a főigazgató ezért volt ellenséges a Nemzeti Színház vezetésével. A helyzetet munkájának és a Tanoda működésének ellehetetlenítéseként élte meg. Az oktatás minősége, színvonala talán ma már a stúdiókéhoz, vagy inkább csak szobaszínházi amatőr mutatványokhoz lenne hasonlatos. Gróf Festetics Leó igazgatásával, nem önálló intézményként, hanem a Nemzeti Színház alá rendelt alma mater akkoriban egy édeskésen megmosolyogtató elegy. A lányok 15 éves kortól, a fiúk 18 éves kortól nyertek felvételt, három szobában képezték egyszerre a kóristákat, operaénekeseket, és a későbbi teátristákat. Ez volt az iskola, a három szoba. Mesterségbeli tanulmányozásnak nehezen volt tekinthető az ott eltöltött idő egy diáknak. Minek iskola, ha nem lehet tanítani és nem lehet tanulni? – írta egyik levelében Festetics. Váradi Antal az első, aki 1905-től próbálja intézményesíteni, vagy komolyabbá tenni az intézményt, így készülnek végül órarendek, tananyagok, és az iskola megkapja a máig működő budapesti Rákóczi út 21. szám alatti épületet.¹⁷

A Nemzeti Színházban pedig, az előzőekben említett időszakban, 1850 és 1867 között, a prózai darabok több, mint 80%-át Szigligeti Ede rendezte. Átlagban, évadonként 42 bemutatót tartottak, tehát átlagolva havonta több, mint hármat, majdnem minden héten egyet.¹⁸ Ma már egy átgondolt, elmélyült színházi munka, egy próbafolyamat időszaka legalább hat-nyolc hét. A tíz hónapos évadok idején, szeptembertől júniusig, a professzionális repertoár színházak öt-tíz bemutatonál többet nem mernek tervezni, érthető okok miatt. Ebből következik, hogy amennyiben a 19. század közepén majdnem hetente tartottak premiereket, akkor az nem a mai minőséget és színházi munkát feltételezi. Szöveget tanulni, szerepet

¹⁷ A Százéves színésziskola. (Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1964. Szerkesztette: Csillag Ilona.) 15-33. alapján.

¹⁸ Nemzeti 1987. 230-250. alapján.

formálni, színpadképet rendezni, díszletet és jelmezt hitelesen a néző elé álmodni, azokat elkészíteni, és a darab agatológiaiilag elemzett üzeneteit felmutatni lehetetlenség lett volna.

A következőkben azonban még a közlemény előtt fontos összefoglalnunk Tóth József színházelméleti munkáját, és a korszakba ültetve, néhány elemzési szempontot felvetnünk:

A passzívan merengő emlékezés helyett, az érdemi elemzés alfája, hogy lássuk 1850-ben hová, milyen közegben kellett helyt állnia Tóth Józsefnek, mint kezdő színész – bár akkor már hosszú vándorévek álltak mögötte vidéki színészként - a Nemzeti Színházban.

Bizonyosan a nemzeti gondolkodás kulturális mementója volt, a felvilágosodás iskolai és főúri műkedvelő jellegű színházi előadásai után – bár 1790-től a pesti Rondellában már tartott előadásokat a Magyar Játékszíni Társaság¹⁹ - amikor a rendi vármegyéket ösztönzve Gróf Széchenyi István 1832-ben kiáltványt intézett a főrendekhez, hogy a külön-külön támogatott részországi játszóhelyek helyett először, utat mutatva legyen a "Játékszín" fővárosi építése közügy, és hozzanak létre 100.000 aranyforintos alapot erre, és még 100.000-et gyűjtsenek a pest-budai színház építésére is²⁰.

Az országgyűlés 1832 és 1836 között folyamatosan, bár nagy szünetekkel ülésezett, amely egy ülésszaknak számított akkoriban. A Széchenyi-röpirat nem országgyűlési javaslat volt, persze, a Gróf Pozsonyban is hangoztatta nézeteit a színházügy fejlesztését illetően. A Pesti Magyar Színház fölépítését 1835-ben kezdeményezte Pest Vármegye, így az 1837. augusztus 22-én vármegyei színházként nyílt meg Bajza József²¹ igazgatásával. Az 1836-os országgyűlési törvénycikk csak elvi szinten mondta ki egy Nemzeti Színház létrehozásának szükségességét, majd csak 1840-ben kerül a Pesti Magyar Színház állami támogatással új státuszba, egy újabb törvény erejénél fogva.²²

¹⁹ Kosáry Domonkos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon (Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980.) 674. – Ugyanezt Dr. Gajdó Tamás írásában *Magyar Játékszíni Társaságként* lehet olvasni, amelynek legjelesebb tagja Kelemen László volt. In.: Képes Színháztörténet (Magyar Könyvklub. Budapest, 1999.) 539.

²⁰ Gróf Széchenyi István: Magyar Játékszínről (Füskúti Landrerer. Pest, 1832.)

²¹ Bajza József (1804 – 1858): színházvezető, kritikus. Színházi élményeit pozsonyi diákként 1823–24-ben, majd 1829-től a pesti német színházban szerezte. A magyar kulturális élet polgári normáit kialakító vitái keretében 1836-ban közölte *Dramaturgiai és logikai leckék, magyar színbírálók számára* című tanulmányát, amely a magyar színpadi romantika részletes programja. 1837–38-ban a Pesti Magyar Színház igazgatója volt. E minőségében kidolgozta a színház működési szabályzatát. 1838-ban a magyar dráma műsorarányát kevesellve lemondott. In.: Magyar Színháztörténeti Lexikon. Link: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz02/41.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 27.

²² Bővebben erről itt: <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00609/19329.htm> és itt: <https://nemzetiszinhas.hu/magazin/2017/09/1-132> Utolsó letöltések dátuma: 2023. november 2.

A fővárosi nagyszínház megnyitása után tizenhárom évvel később, Simontsits János²³ igazgató és Fánicsy Lajos²⁴ gazdasági vezető szerződtette a teátrum tagjai közé Tóth Józsefet²⁵. A háziszíró és a legtöbb prózai darabot színpadon rendező alkotó Szigligeti Ede, a főszínesz, a Nemzeti oszlopa Egressy Gábor. Általa sikerült még vendégszínészként a fővárosban három alkalommal is találkoznia Tóthnak Petőfi Sándorral, 1844 és 1846 között – erről tudósított akkoriban a *Pesti Napló* és a *Pesti Divatlap*²⁶.

Tóth József fővárosi karrierje idején, 1850 és 1867 között a repertoáron fele részben operák szerepeltek a prózai darabok mellett. Szigligeti szerzőként sokat szerepelt a színlapokon, mellette Dumas, Jókai Móra, Goethe, Molière, Shakespeare és nagyobb részben Verdi zeneműveit tartották műsoron. A szentesi születésű színész 1850-es debütálása után már a következő évad végén, 1852. augusztus 14-én mutatták be első írásművét *Az orgazda* címmel. Különösebb ováció vagy elsöprő siker nem szerepelt utána a sajtóban. Legfontosabb alakítása Szigligeti Ede rendezésében maradt a színháztörténelemben: *A velencei kalmár* című és főszerepét öltötte magára nagy sikerrel, amelynek premierjét 1857. november 27-én tartották. 1858. szeptember 18-án mutatták be következő művét, amelyet – ahogyan fenn is olvasható – Honoré de Balzac *Eugénie Grandet* című művéből fordított és maga írta színpadra. A darabot rendezőként is jegyezte, hozzá muzsikát Kovács Endre és Novák György²⁷ szereztek.²⁸

Egressy Gábor halála után, 1866-ban Festetics Leó felkérte főszereplőnket színészmesterségtanárnak, hogy foglaljon katedrát a Színészeti Tanodában. Tapasztalataiból merítve vetette papírra Gróf Zichy Antalnak címezve, amelyről többször szó volt, *A magyar*

²³ Simontsits Jánost (1783-1856) ez időben a nemesi származása révén – alsó és felsőkorompai –, mint Pest vármegye alispánját tették a Nemzeti Színház gazdasági vezetői székébe, ügyelve arra, hogy a központi, osztrák kincstár felé megbízható ember ügyelje a színház gondjait. Link: <https://mek.oszk.hu/08700/08756/html/szocikk/w/30/30854.htm> Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 27.

²⁴ Fánicsy Lajos (1809 – 1854) ebben az időben a Nemzeti Színház művészeti vezetője volt. Színesz, rendező, fordító. 1828-ban Pesten lett egyetemi hallgatóból színész. A Dunántúli Színjátzó Társaság tagja volt, majd 1833–34-ben és 1836–37-ben a budai Várszínházban játszott. Közben Kassán, Nagyváradon lépett fel. 1837-ben a Pesti Magyar Színház, majd a Nemzeti Színház alapító tagja. 1849-től 1852-ig a színház vezetője. 1843–1852 között tagja a Nemzeti Színház drámabíró bizottságának. Link: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz07/30.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 27.

²⁵ Nemzeti 1987. 319.

²⁶ Szentes 2009.

²⁷ Kovács Endréről és Novák Györgyről egyelőre nem ismeretesek színháztörténeti feljegyzések.

²⁸ Nemzeti 1987. 230-250. alapján.

színművészet rendszere című tanulmányát. Az összesen 17 oldalas kézirat kontextusba helyezve elemezhető és értelmezhető.

Ha az 1900-as évek elején Hevesi Sándor deklamálónak és fülsértőnek jellemezte a játéktílust a Nemzeti Színházban, amelynek megújítására törekedett, akkor elképzelhetjük, hogy két korszakkal hamarabb, hatvan évvel előbb, a „lefúrt lábú papok Thália pesti szentélyében”, milyen stílusban és kognitív módszerrel közelíthettek egy-egy szerep megformálásához. Az említett „két korszak”, mint Hevesi előtti időszak úgy értendő, hogy az első a Pesti Magyar Színház és a Nemzeti Színház megalakulásának szellemi környezete és amikor Egressy Gábor külföldi tanulmányútra indul, európai mintákat vesz, tanítványként valami újat, mást akar, mint ami Pesten van, második határvonal pedig Tóth József munkássága, aki koncentráltabb, professzionálisabb, sőt intellektuálisabb munkát javasol a színészeknek. No, de erről kevéssel később fogunk részletesen tárgyalni.

Vissza Egressyhez: A Petőfi Sándorról az első fotográfiát, vagyis dagerotípiát készítő színész (1844-45 körül²⁹) természetes hiányérzetét a külföldi példákon nyert élményei visszaigazolják, teli tapasztalással és új ismeretekkel tér haza, amelyek termékenyítik a Nemzeti Színház dramaturgiai felfogását, a darabok kiválasztását, a színészvezetést, a színpadkép összeállítását, a rendezés módszerét a játéktílust, összevetve az Intézmény szakmai működtetését. Ezután, bő ötven évvel érkezik Beöthy László hívására Hevesi Sándor a Nemzeti Színházba rendezőként (1901). Vele kezdődik a Teátrum harmadik korszaka. De térjünk vissza Egressy Gábor tanulmányútjaihoz, a második korszakhoz, amely segíteni tudja Tóth József színházi tanulmányának megértését. Úgy tudni Egressy Gábor szakmai munkáiból, hogy már 1837-ben indult el európai tanulmányútra. Tehát azonos időben a Nemzeti Színház indulásával. Bővebb híradás nincs arról, hogy honnan szerezte vagy örökölte személyisége érzékenységét és fogékonyságát arra, hogy új utakat, új irányokat fedezzen fel és a tehetséges emberekre jellemző állandó elégedetlenség legyen benne ahhoz, hogy folyamatosan fejlődni tudjon. Az biztos, hogy papnak készült, majd később egy teológián tanuló társa „fertőzte” meg avval, hogy ne az oltár mellett, hanem a színházban, a nézőtérén legyen lelkipásztor. A reformkor gyermekét egy egészséges „csömör” és nagyfokú érdeklődése vezette ahhoz, hogy külföldön tanuljon. Leírásai szerint pályatársai a próbák alkalmával a szokásjogok és manírok mentén dolgoztak. Ezeket a karaktereket úgy hívta,

²⁹ Egressy Gábor párizsi körútja alkalmával vásárolt magának degarrotip készüléket. Avval készített fotót barátjáról. Link: <https://200petofiszabadon.pim.hu/egressy-gabor-petofi-sandor-dagerrotipia> alapján. Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 28.

hogy „természeti művészek”. Vagyis, hogy ösztönből dolgoztak bizonytalan eredményekkel, reprodukciós készség, az adott verbális és fizikai megismételhetőség technikai tudása nélkül. Véleménye alapján ezek képzetlen emberek voltak. Ma már látható, hogy általánosan ez volt a jellemző a vándortársulatok színvonalára, ahol a külsőségek, klisék és formák voltak a szerepformálás zsinórmértékei. Idősebb, tapasztaltabb színészek a jelenésre várva, a takarásban vagy az öltözőben tanították be a fiatalabbaknak a hanglejtéseket. Külön érdekesség, hogy a korszak színházi gondolkodójaként, vagyis képzetesebb és igényesebb hozzáállással, mint pályatársai a szerepformálást szövegmondásnak értelmezte, amelyet hevületi szakaszokkal, idő és térpontokkal jellemzett. Ez volt a reprodukálási lehetőség és módszer elmélete abban az időben. Ezt az elméletet oldotta fel és nyújtott professzionális metodikát az orosz színház mestere, a máig megkerülhetetlen színészmesterség tanár és rendező, Sztanyiszlavszkij: mindent belülről kell indítani. Az agyi és lelki színészi folyamatok kidolgozásának módszere előtt tehát Egressy Gábornál tapinthatjuk le pontosan, hogy a 19. század közepén, hogyan dolgoztak, vagy próbáltak „mesterek” lenni nálunk, Magyarországon a színészek. A megállapításunkat duplán aláhúzza, hogy az orosz módszerrel ellentétben – belső folyamatok – Egressy Gábor külön ajánlotta írásaiban, egyfajta tanításként az ifjú teátristáknak a tükör előtt történő gyakorlást, hogy a színész mozgása kontrollált legyen a szövegmondás közben. Ma már tudjuk, hogy ez így teljesen szakmai paradoxon, hiszen a belső lelki folyamatok, ha azokat racionalizált, kognitív kontroll alatt vagyunk képesek tartani, együttesen tudnak működni a fizikummal. Tehát a két dolog nem különválasztható és teljes szakmaiatlanság tükörben kimunkálni egy szerepet³⁰. Egressy Bécsben és Párizsban szívott magába új szakmai energiákat. Az osztrák fővárosban összesen 42 darabot nézett meg, hogy a színészet és rendezés más megközelítését lássa közelről. Összehasonlítva a pesti színvonallal, azt írta ott szerzett élményeiről, hogy a magyar főváros színházi élete a kintihez képest botrányosan esetleges. A több tucat előadás bizonyította számára az estéről-estére történő ugyanazon, vagy hasonló színvonal megtartását a színészek részéről, míg magyar honban akkor ez még nagyon mellőzött volt. Párizsban tapasztalta meg, hogy milyen erős

³⁰ Evvel a megállapítással talán Jerzy Marian Grotowsky (1933-1999) lengyel színházrendező, teatrológus és teoretikus vitatkozna. A róla elnevezett módszer lényege szemben áll Sztanyiszlavszkij elméletével. A lengyel tematika az oroszral szemben azt állítja, hogy nem a belső folyamatokból indulnak el a külső reakciók, hanem a fizikai cselekvések szülik meg a színész belső lelkiállapotát. Jelen dolgozat szerzője Sztanyiszlavskijjal ért egyet: természettudományos alapon, tehát a biológiai faktorok véleményem szerint nem tudják az ember pszichéjét alakítani. Fizikai hatások, mint pressziók is csakis a kognitív és belső lelki folyamatok által váltanak ki további fizikai reakciókat. Ezen vitát rendezni egyebekben lehetetlen. Így bővebb ismeretátadásra és információcserére ebben az írásban nem vállalkozom a terjedelem okán.

társadalmi hatása van a színháznak, hogy mennyire közösség és gondolkodásformáló erővel bírnak a színpadi történések. Bár korát megelőzve Kazinczy és Vörösmarty már foglalkoztak Shakespeare magyar fordításaival, a magyar színpadokon – így tartja a színházi krónika – Egressy Gábor terjesztette el a királydrámák mesterműveit. Hazatérve a liberális pesti közösség azonnal magába fogadja a színészt. A Nemzeti Színházban működő reformellenzék magának vallotta Egressy nézeteit. Így az 1848-hoz vezető társadalmi folyamatokból tehát nem mellőzhető Egressy Gábor szellemisége.³¹ Egressy írása később minden bizonnyal tételekként maradtak meg a szakmában. Hazatérése után tapasztalásainak összeségét még két alkalommal, 1866-ban és 1889-ben is kiadták nyomtatásban. Fia, Egressy Ákos, aki a század végén maga felügyelte a színészoktatást, tankönyvet írt édesapja meglátásai alapján, amely apja munkájának teljes, változtatás nélküli kiadása volt.³²

Ezeket a fenti lényegi részleteket tudnunk kell tehát, hogy megértsük Tóth József színházelméleti munkáit. Jelen publikáció egyben forrásközlemény is, ugyanis az egykori színész és pedagógus *A magyar színművészet rendszere* című írása a tanulmány végén, szerkesztés, változtatás nélküli változatban elolvasható. Az írásmódot, az akkori (1869) nyelvtani szabályoknak megfelelően eredeti formában tartottam. A kézirat egyes részletei nehezen olvashatóak, azokat zárójelbe tettem. De ezek ellenére is teljesen élvezhető, és értelmezhető a korszak úttörő minőségű színész-és, színházoktatási programja.

Tóth József megérkezve a Nemzeti Színházba, a Szigligeti Ede féle rendezéstechnika és Egressy Gábor színpadi létezése által formálta magát. A tanítóelvek elsajátítása mellett Tóth is, Egressyhez hasonlóan külföldi tanulmányutakat tett meg teljesítményének csiszolása érdekében. De Egressy halála után munkájában, amelyet teljes terjedelemben lehet majd olvasni a következő oldalakon, a jobbítás, fejlesztés érdekében erős kritikával illetve a kor szokványait és színvonalát. Természetesen a mai szóhasználattal és szövegezéssel ellentétben a tanulmány végén található forrás nehezen értelmezhető, igazi 19. századi szöveg. Kissé belterjes, szakmai anyag. De mégsem kell hozzá a türelemnél több, hogy a lényegi részeket képes legyen kihámozni a kedves olvasó.

Tóth József az anyag elején némi történeti áttekintéssel és romantikával kezd, kalapot emelve a színjátszás, az egyik legősibb művészeti megnyilvánulás előtt. De aztán lázas kritikába csap át, amelyben a maga korában unalmasnak, begyakorlottnak ítéli a színpadi

³¹ Egressy Gábor cikkei (1838-1848) című könyv alapján. (Magyar Színházi Intézet. Budapest, 1980.) 27-207.

³² Egressy Gábor: *A színészet könyve* (Emich Gusztáv nyomdája. Pest, 1866.); továbbá Egressy Gábor: *A színészet iskolája* (Nyomtatta: Hornyánszky Viktor. Kiadta: Egressy Ákos. Budapest, 1889.)

folyamatokat. A színészek igénytelenségeiről ír, a rendező azon kiszolgáltatottságáról, hogy legtöbbször a színpadon mozgó emberek nehezen, vagy egyáltalán nem tudják visszaadni azt, amit kérnek tőlük a rendezők. Ezután némi történeti áttekintést ad annak okán, hogy mennyire fontos tanulni az idősebbektől technikai tudást, ez az önképzés első lépcsője. Úgy látta, hogy sok színész lusta magyar honban, a tanulás helyett azzal csapják be magukat, hogy „A színészetet tanítani nem lehet, arra születni kell.”³³ Ezek a fejezetek majdnem írásának a felét foglalják. A munkaanyag közepétől olvasható és írja meg javaslatait „Öszhangzatban van a művészet” című fejezetének kezdetével.³⁴

Elsődlegesnek – a fentiek mellett, hogy a fiatal színész hajlandó legyen tanulni az idősebbtől – azt tartja, hogy a színészek, színésznők színpadra képzetten álljanak, ehhez pedig a rendszerszintű iskolai oktatás kialakítását sürgeti. Vagyis, hogy képzetlen színészek ne kerüljenek fel a magyar színpadokra. Úgy látta, az oktatás során a színpadi öszhangzat érdekében a színész beszédkulturájának kialakítása elengedhetetlen. A színpadi mozgás, a mimika és gesztusrendszer begyakorlását is fontosnak tartotta. No persze, ezt a kor léptékében érdemes látni, ők még akkor itt tartottak, hogy a fizikum és a belső állapot különválasztható a színészben.

Ezután Tóth József egy külön említésre érdemes bekezdéssel él, amely máig érvényes, sőt olyan morált mutat, amelyet a mai fiatal színésztanoncoknak is tanítani kellene, hogy életük végéig felkiáltójel legyen számukra. Tóth azt írja: „A színész miután szerződését megkötötte, azzal azon színpad művészi és társadalmi életének határai közé lépett. Elismerve függését azon felsőbbiség ellenében; kinek kezében van azon erős hatalom, mely az intézeté mellett, az ő jogait és tehetségét is megóvjá. Ezen felsőbbiség igazgató, tanárok, és rendezők két testben egy gondolatot képviselnek. Mindkettőjük eszménye, boldogsága, jogaik sértetlensége <a színművészet rendszerén alapszik>. Ez korlátozza a kóros szenvedélyé fajuló (...) állapotokat. Szereptúlkapasokat.”³⁵ Tóth József tehát 1869-ben leírta azt, amelyet több mint száz évvel később a kaposvári színészek és a Katona József Színház megvalósított. Azzal, hogy a színész társulati tagságra adja a fejét, azzal művészi és erkölcsi kötelezettsége révén alárendelődik tanárának, igazgatójának és a színház ügyének. Fegyelem, önkontroll és a

³³ Tóth 1869.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

csapatban történő gondolkodásról ír Tóth József, amelyet akkor még mindezeket úgy foglalja össze: összhangzat szükséges.³⁶

Nagyon érdekes, hogy az értekezés írója a Tanodát, és egyben az evvel összefüggő Nemzeti Színházat igazi kulturális agorává kívánta átalakítani, hogy a Fővárosban szellemi találkozóhelyük által a társadalom legfelső fokára lépjenek elő a színészek, rendezők, tanárok és tanítványaik. Ezt avval kívánta elérni, hogy javaslatában a dramaturgia oktatást nyilvánossá akarta tenni. Az elemzések alkalmával a Nemzeti Színház repertoárjában szereplő darabok kerüljenek a palettára - javasolta, amelyek alkalmával főként olyan foglalkozású embereket vendégnénekelnek, akik retorikával foglalkoznak – jogászok, költők, hittanulók és tanítók, és így tovább. Továbbá megjegyzi, a Nemzeti Színház tagjai, színésztanárok és rendezők tartsanak nyilvános felolvasásokat. Tóth evvel egyértelműen szellemi iskolát kívánt teremteni a Fővárosban. Így ír erről: „Színitanodánkat változtassuk mi is a rendszeres haladással, ama Rhodoszi művészet iskolájára. A tapasztalat bizonyítja, hogy mesterségesen a kevésbé hivatottakbe is be lehet oltani, hogy tegye a költő képzelmenyeit, tökélyesbé a kifejezés által. Éppen oly tekintélyt kell adnunk a Rendezőknek. Nekik kiképzett szini tehetségekre; a tehetségeknél viszont a szakavatott rendezőkre van szükségök. Ily tekintéllyel dicsőséggel egymást éltetik. A fegyelem; a leggondosabb tanulmány után; az ő javokra válik. Mert ha a színész „mintegy tükröt tart a természetnek, hogy felmutassa az erénynek ön ábrázatát, a gonosznak önön képét.” úgy a rendező ös időtől óta, azért ül a színpad elején, hogy mint elötükröt felmutassa a gyakorló színésznek az észre vett hiányt, szóval, mimicájával tagjártatással.”³⁷

Most pedig következék teljes terjedelmében Tóth József *A magyar színművészet rendszere* című tanulmánya:

Kegyelmes uram!

Hogy azon magasztos eszmét megvalosithassuk hazánk színpadján; melyet Nagyméltóságod élénk (...) az elnöklő gróf Károlyi György Ö (...), és a m.t. bizottmány elé út:-, hogy a „nemzeti színház rendeltetésének teljes mértékben megfelelve, a nemzeti méltó várakozását, s a színművészet lehető legmagasabb igé,„nyeit kielégíthesse;” azon művészi rendszerre van szükségünk, mely a példaként folytonosan virágzó színpadokat fenntartja, és megóvjja.

³⁶ A kaposvári és szolnoki színtársulatokból összeállított legendás társulat mellett – Katona József Színház -, azért említeni szükséges még a két színésztanárt és rendezőt, akik ugyanarra törekedtek, mint amelyet Tóth József ír. Ez a két személyiség Major Tamás és Várkonyi Zoltán volt.

³⁷ Uo.

Ohajtottam volna, a színművészet ezen rendszerét Nagyméltóságod előtt, minél rövidebben felmutatni: de lehetetlen! Mert a példány színházak a rendszert, a tapasztalat (...) feljegyzéseiben, és csupán a következetes gyakorlatban hívják.

Inkább láthatjuk azt, mint könyvből tanulhatjuk. Hol gyakorlatban van, könnyű; hol nincs nem látható.

Hogy tehát, a magas szélt megközelíthessem, lementem a színpad alá, fel a színpadra, a (...), és törekszem felmutatni példákban, képekben, a színészet ó-és újkorából az igazgatót, a színpadrendszer nélküli állapot, ebből eredő benső hanyatlását, idült zűrzavarát, a színpadot kábító és (...) ál. tanokat.

Szólok pályatársaimhoz az előadásokhoz, kritikához. Példákat hozok fel, az ügyvitelben károsan ható rögzött elfogultság, (...) szokás, gyanítvány, érdek, gyengeségek stb. kimutatására.

Törekszem mindenütt, őszintén felmutatni azon való tényeket, melyek, az igazgató-ügyvezetők-színművészek legbuzgóbb törekvéseinek útját állják; és állhatják: hogy a színpad magasabb vivmányit kikuzolhassék.

Végül bátorkodom előadni a színművészet valódi komoly rendszerét, azon ügyviteli javaslatomnál, melyel (...) igéjét nemzeti színpadunkon megtestesíthetjük.

Nagyméltóságod-állandó bölcsességével, hatáskörébe emelvén a színművészetet; hazánk atyjai, színpadunk legfőbb pártolói; irodalmunk bölcsseivel a szakértő színművészeket is kézre működésre hívta föl azon m.t bizottmányba, mely színpadunk jövőjét úgy fogja szervezni, hogy az nemzetünkreoly szolgálatot tegyen, minőt az töle jogosan megkíván

Kegyelmes uram, fogadja ezen lelkesítéseért legmélyebb hódolatomat, őszinte köszönetemet; s talán használható tapasztalataim kivonatát

Pest, december hó 1én 1869

alázatos szolgálja

Tóth József (...)

színész.

A magyar színművészet rendszere

A színészek nem titkolnak el semmit. Ők megtanítnak bennünket mindenre-ök,, s kor foglalatjai és rövid kronikái”. Keblök titkos rokonszenv, mely akaratlanul is elsajátítja az idegen érzelmeket, és akarva ily gondolatra fakasztnak bennünket: a tükörben láttam magamat ez igaz!

Képzelnök varázstükör, mely átveszi a gyakorló művészet (...)-a természet titkait, kor után, kort- az emberi természet tulajdonosít; és kedveltetőleg megvalósítva, visszaadja az

emberiségnek, hogy (...) adott tulajdonságain épüljön, sirjon, nevéssen, gyűlöljön, szeressen. „Ők nem csak finomítják izlésünket, szokásainkat; hanem erkölcsünk legjobb tanárai, mert tarkabarka életünknek legigazabb, legmagyarazóbb képét komolyan ábrázolják. Öszintén kinyilvánítják, mik vagyunk, mik vágyánk lenni, s milyenek felünk, lenni.” Az ő életök egy önkénytes álom. Ha király holnap koldus, s a tanulmányozott örülésből, az önkívüli hangulatokból, melyben művészi rendszer van; csak az emlékeztető csengetyűje riasztja azon szomorú valása, hogy képzelődésed játékának vége, a függöny legördültével, te is csak ember vagy!

Én ily igazán becsületes képmutató a színész!

Hajh! de ha már szerve, idegrendzsere a képzelem gyakorlataiban (...), s az erős akarataknak, a megszokott módon, más kényszerítve is képtelen engedelmeskedni; a színpada: költő, állhatatlanul elpártol tőle, e jó szolgálai megromcsolt állapotukban is irnak, (...). De a színésznek csak képzelete alkot, szervez még. Akaratával akarata ellenére is. A régi képzeteket visszaidézi, azokat újból átalakítja, ám de csak általa szemlélhető képekbe; mert, hogy tükörből gyönyörködtesen velők: megtestesíteni kellene. (...) törekszik megválni mindazoktól, miket mesterségesen szeretett meg s tulajdonított el. Hasztalan! A hajdan kedves képzelet, már, mint daemon gyászos képeket, mérgezett jelent hitegető ábrándot, poklot láttat vele. Álmában tépelődte, nappal vele bolyong az emlékezet fogyatkozásaig; vagy ami (...) a sírig! Ily szegény árny a színész, miután gyakorló művészetének halmaza alatt (...).

Míg színpadon él, „figyelme tárgya minden figyelőnek” s mélabús hangulattal emlékszünk reá, ha a színpadról végképp kiment.

Hogy a haladó színészen, a halhatatlan művészet megdicsősítették; ez elaggott, tehetetlen, bolygó (...): gyámja magyar nemzet! A nyugdíj, mint utolsó közös koszorú, mintegy örökségül ivadékról ivadéokra száll reájuk.

(...) Sámuel, így szólt: „minél többet teszünk színészeink gyámolítására, annál inkább megfognak felelni a közönség várakozásának.” Mint igazgató a nagy közönség érzelmét valósította, midőn nehéz pályáján fáradhatatlanul halmazgatta a filléreket, azokat tökésítette, hogy színésze becsületes kötelességének teljesítése után: az özvegyeknek kenyeret adhasson, az árvát nevelésben részesíthesse. Ez azon maradandó emlék melyet Ő maga épített, s ivadékaink tisztelettel fognak meghajolni emléke előtt.

(...) Sámuel, mint igazgató leghivesebb megfelelt ebben az angol színigazgató Shakspere Vilmos ezen intézésének:

Hamlet: Édes úr, nem lenne szives a színészetnek jó szállást adatni? De hallja, jól kell aztán velök bánni. ____

(...): (...) szerint fogok bánni velök fönséges úr.

Hamlet. ____ ember, sokkal jobban kell! ____.

Mondják nincs intézet, melynek vezetése oly nehéz lenne, mint színházunké. "Rendszer nélkül" Való ez! Mert sem a fent irt humánus igazgató tettei; sem a gróf Károlyi György ö (...) elnöklete alatt fennállatt magas (...) azon áldozat készsége, melyel hazánk rendkívüli éveiben, többszörösen megmentette intézetünket, nem lehetett elég buzdító tettek arra, hogy színpadunkat a művészet koronájával felékesíthessék. Nem. Mert ezen koronát rendszeres ügyvitel mellett az eszme megtestesítői, a színművészek tündököltetik fejükön; rendszer nélkül e koronát, művészek mellett is a színpad alatt kell (...); s rejt helyéből kiemelnünk. E valóban nehéz munkában, őszintén esedezem türeleméért.

Olaszországnak igen nagy művésznői, és művészei (...) az az állandó telep nélkül (...) vándorolván; a dicsőség haszon is szétoszlik, s ezért nics méltó hirnevők. Angliában, (...) Károly színész igazgatók százezreket áldoztak, hogy a színházakat (...) tegyék, de mint egyes vállalkozóknak, törekvéseik meghiusultak. Nekünk van nemzeti színházunk teljesen felszerelve és van virágzó szintanodánk. Itt az idő és kedvező alkalom tehát, hogy megalapítsuk a színművészet rendszerét és ezzel eloszlassuk ezen rémes viszhangot: „a (...) hanyatlik, a tragédia unalmas, a vigjáték hiányos, nincs viszhangzat az előadásokban.

Rendszer nélkül örökké viszhangozni fognak ama kiáltások.

Kész színművésznőink s művészeink diadalainak utjából, ezzel kell elhárítanunk a döcögőtető akadályt, és a színpadot, a tehetségek utódaival folytonosan ékítenünk.

E nélkül a művészet és művészek haladása mindig és néha hosszú időre gátolva van. Sok szép tehetségű ifjak elél maradoznak, kik a rendszeres közülmény között, diszeivé válhattak volna intézetünknek.

Nem új találmány ez. a színművészet rendszere éppen olyan vén, mint maga a színészet. Öröktől fogva való. De mivel az állhatatlan színpad a (...) ma is; mint hódolt hajdan, a változatosság, a divatos újdonságok rohama betemeti a színpadot, s ilyenkor minden, ami régi, nem korszerű. Kuczkóba dobatik, és a régiekkel hanem szakértő az ügyvitel, a régi, de mindig új rendszer is (...). Főleg oly szokásban, mint a mienk. hol éppen három önálló magyar színháznak való tárgy dolgoztatik fel, hol minden együtt van, szenvedí leginkább a mérges csapást. Mert a divatos színpadi termékek szereo kiosztásánál, nem lehet nézni sem emberre,

sem tehetségre, gyorsan nyélbe kell ütni a munkát, s hogy épen vásári munka ne legyen belőle, a legjobb erőket kell befoglalni. De kivéve a kevés kiveendőt, e köznapi tartalmú munkákkal úgy megfogytokzik a színészek szereplése, hogy (...) készül alig vetődik egy tehetségéhez, mert szerephez.

A játék rendben halmoz darab van betanulva, s még is ha, mindig és mindig újabb nem jön, a játékkend unalmas. Az ily művek betanulása próbáinak módszere, oly el ellebbenő, hogy ifjaink azon után frámai színésszé (...) kepezhetik magokat. Így a rendszer fonalai el elhullatgatásával, a már próbált tehetségek elnémulva megállapodnak, az ifjak nem fejlődhetnek, a régi rendszerrel a szinpad is kuczkoa kerül.

Küzdünk, fáradunk, és mégis ki vagyunk semmizve! Nincs szereplői és a véletlen esetében nincsenek utódok.

A szinpad elviseli még az ilyen állapotot is, mert ez is változatosság. De bezzeg izzad ám a rendező, s néhány lelkes tag, ha egy drámát, tragédiát szintre hoz, egy egy művésznője vagy művésze fölléptetésért, mert ezen művek előadásának módszere kiment a szokásból. (...) tervez is magyaráz, ezt így tedd, ezt amugy, nem találják bele magokat, az előadás öszhangzását kénytelen a rendező a gondviselés szeszélyén bízni, és hallani, mint ujulnak meg a fent idézett viszhangok mellett, a régi jó iskolának emlegetései, kidöltek a régiek, ha még ezek és ezek is elhalnak, mi lesz velünk!

Shakspere, miután az igazgatóságtól elvonult, ilyen forma (...) szinpadi krizist jegyzett be Hamletjének 2 felvonásába: csodálkozik Hamlet, hogy a tragédiaajátzóok (...) elvándoroltak. „Mi az oka?” kérdi „rozsdásodnak?” Nem, feleli (...) „iparkodások a szokott lépésben halad, „de van ott (...), egy ----- ezek vannak most divatban stb.

Tanuljunk a gyakorlati példákából, azért hozám ezt fel.

A tragédia játzóok elvándoroltak, nehogy erejüket (...) azon visszás helyzetbe jussanak, hogy alakított az állandó telepnél a tragicusokból comicusokat a rendszer nélküli állapot.

Nehogy a leghivatottabb drámai tehetségi (...), utóbb comicusai szerepeiben ismertessék el a leghivatottabbaknak s élete delén változtasson (...).

És különös, hogy az ily válságos esetben szokták emlegetni minden oldalról:szjha! a színészetet tanítani nem lehet, ezzel születni kell! E vezo, hány szabó legény megtanul jól varni, de jól szabni soha, tehát ezzel is születni kell. Továbbá a színészet szonoklat mondják nem tűz szabályokat, a pillanat, a (...), az ihlettség, a (...) minden! És e megrögzőtt ál tanít oly ferdén értelmezgetik, hogy mind mélyebben bele keverednek a szinpadiatlanságba. Söt ha

egy egy jelenet vagy valami véletlenül elsül, rá mondják: ime igaz! (...) nagy ember volt, mert kimondta hogy a színészetet tanítani nem lehet.

És ezen elvben fejlődve, tapasztaljuk, hogy a már több éves színész is, annyira ujonoz, hogy ha például öt rendes próba után a főszereplő leszúrja leesésén, mimicáján, plasticáján, szóval kifejezésén, nagyot nevet a közönség. Ám de ki nevet (...)? Azon szegény főszereplő, ki leszúrta, kinek vért kell izzadni, kétszeresen dolgozni, hogy közönségét ismét az előbbi rokon hangulatba vezethesse. Ám a drámai egy változása ki van nevetve, meghalt! Az angol színészet történetében (...) igazgató korában, az ily kiképzetlen tehetségeket (...) inas nevezik. Különös, hogy ezt nem emlegetik oly hangosan, mint ama híres mondatát!

Az ily rendszer nélküli állapotban egy másik színészek csak kevés, de jelentékeny szerepe van. Rendezője hallatása a főpróbán fel is mondta. A primadonna már számít is reá, hogy nó-nó elmegy. S im estve amint megjelent, a primadonna megrebbe, mert azonnal észrevette, hogy akire számított, nincs szerepe hangulatában vagy éppen bátorságát, szerintünk othonságát, künt hagyta.

Beszédje alatt segíti, félti. Végére is amitül félt beteljesül, mert a közönség miután a drámával halad, tükörbe néz, hall és lát érzékeit a kis folt is kellemetlenül botránkoztatja, alig rántja az elt.

Ha a szinpad a rendszernélküliségben megállapodott: vannak szini jelenetek, hol már kiképzett tehetségek működnek egyszerre a szinpadon. De ha azon jelenetben egy másiknak jutna az oroszlánrész a dicsőségéből, szerepök tartalma szerint; az ő segélyök kézre játszásuk által, az a másik ahhoz ugyan nem jut. Ilyenkor a néző helytál a tükörben (...) személyben, a (...) helyett egy egy tragicus villámot pillantunk meg. A dráma angyalai, hős és szende mű, vésznök komoly és társalgási jellem ábrázolódik; ha a játékrenden egy nagyszerűbb szerepök előadása felhivatnak: távolítsd el tölem, keserű pohárt sohajtják! És méltán!

Mert a lelki erő lassan-lassan ugy is fogy hátha még erőszakosan is fogyatkoztatik, az öntudatlan pajkoskodók által.

A jó közönség és kritika, segíti, hogy a színész valami kóros állapot van. A kritika keresi is a bajt. És ah a jámbor személyzetben találja Jamit. (...) Dramaturgiát-commentátorokat ismertet. A kiképzést sarto mortaloval kezdi. Buzgalmában tulhajt, s épen a drámát, a szinpadot népszerűtleníti el: mit nem akart. Igazgató változtatást (...), mi ha megtörtént, a bajt, tapasztalat szerint csak elnapolná. Ha még hiú színészek vagy felteszem mert általánosságban beszéllek, hiú színésznők is, közönségbe, vagy kritikába (...) egy egy

hamis hangot, akkor az igazgató rendező is kap egy egy rovást a hátára. Megtámadják a szereposztást.

Ennek asztán az az eredménye, hogy azoknak a hátára (...) a nyeret is akasztanak, kiknek már úgy is van mit (...) cipelni. A törvénykönyvet, mondják szigorúan kell alkalmazni. Szegény ártatlan színészek, mit tehettek ti arról, hogy nem azon rendszerint avattak benneteket színésszé: hogy a kötelesség érzete rendelkezék véletek.

Nélkülözzük a tragédiát, mondják mások: (...) más fajta színművekkkel azon napokat. De kérem,mondja az igazgató, nekem tragedistáim is vannak. Jójó feleli a sok hangú vélemény, a tragedista változtasson (...) legyen (...). Így sem mehet (...).

A szerep változtatásra íme egy példa:

Egy francia színész, szerepcsere ajánlatára az igazgatónak így felelt. Az én tehetségem föld. Az úr (...) enni. Jó. De azt kikötöm, hogy jó gazdához illőn bánják el velem, és szakértőleg (...) be. Mert különben, úgy elnyüzsböli hogy a bérlet leteltével többé magam sem használhatom.

Ha a sok hangú vélemény ragadja meg a rendszer nélküli színen a gyepőt; az eddig leírt kóros állapotban sodorja a színházat, s kárhaztatja el az igazgatót. Pedig, a káranyag nagyritkán van az igazgatóságokban, még ritkábban a működő személyzetben. A káros anyag melyet szét kell rombolni a színművészet rendszerének meglázultsága, szétziláltságában van. A tisztán drámai színpad is kivan téve a tara barka divatok ostromának, és ha az ily válságos pillanatban az igazgató rendezők, mert ezek a kevesek lehetnek álhatatosak a sokaság mindig a lazultsággal tart, és en nem állanak, a színpad azon tévedésbe jut, hol (...) nélkül sok az összefüggés nélküli esemény és tehetségek elhalása. Ne áljuk el utját a (...), de kedviért, a törekvés megszokott utjából le ne maradjunk, mivel a régi jó szokás is, iskola alapján képződhetnek az új tehetségek, új drámák a régi jók helyébe.

Mielőtt a régi jó iskola rendszeréről beszélgetnénk: nézegessük valódi értelmét a (...) mondásnak: A színészetet tanítani nem lehet, arra születni kell. Való, hogy a lángelmi, gyakorló színművész tehetségét a természet adománya, isten kegyelméből hívja!

De a tapasztalat, és saját (...) szerint, való az is, hogy a hivatottak a színészet rendszerét nem fitymálták soha, sőt mintegy életerős hajtása a vén tölgynek, egy egy vén színpadi (...) mellől nyultak fel. És önkéntelenül, már hivatottságuknál fogva is azon rendszer után indultak, melynek jelszava, „Kezd a kezdetnél”!

Ők ellenállhatlanul vonzodnak a venekhez, mert ösztönszerűleg érzik, hogy előbb azt kell alaposan megismerni, s gyakorlatilag eltanulni, mit a színésznek kell tudni, mivel csak

ezen az alapon nőhetik ki magukat tökélesebbé, mint elődjük s vehetik hasznát annak, amit előbb tanultak vagy utóbb tanulni fognak.

Talma nem elégedett meg még a vének oktatgatásaival sem.

Hanem mint írja, minden előadásban megvonta magát a szinpadhoz legközelebbi helyen, hogy amit (...) mutattak neki, azt (...) újból tanulmányozgassa. Észlelte tehát azon (...), otthonosságot, mely előidézi tekintetét, testmozdulatait a beszéd számos változatait, szóval a kifejezést: kormányozta.

Összehasonlította a szépet a ruttal. Így a régi rendszerre alapított ismeretei után: teremtett az ő lángja, a jellemrajzolataiban, a szenvedély változataiban, s oly saját alkotása mellék szabályokat, melyek utánozhatatlanok voltak, és amelyek minden szín művésszel vele halnak el! Ime ezen, önalkotta mellék szabály ezen eredeti sajátság az, mely a csupán utánzó színészt (...) tagadja. Pedig éppen ez azon isten kegyelméből tulajdon, melyről (...): „hogy a szín művészetet tanítani nem lehet”. A lángelmű Talma azt tanulta meg a vénektől, a mit kellett, az utánzó azt akarja eltulajdonítani a mit nem lehet.

Bartha Jánostól tudjuk, hogy szín művésszé a természet avatta fel.

De tudjuk azt is, hogy mint öltöztető, évekig forgott éppen ott, hol leginkább megtanulhatta, megösmérhette azt, a mit az előadónak kell tudni.

Sok méltatlankodást elszenvedett ő, hogy ezen tudathoz művészi adatokhoz, a legközelebbi helyen hozzáférhessen, és hogy művészetével mint legbiztatobb, sirjáig nem uralkodhatott szinpadunkon, ennek igaz okát, semmi más körülményekben, mint csupán az ő művészi természetében találjuk meg. Kiről alább szóljunk. Most lássuk mily módon tanították hajdan a színészetet.

Romában (...) a legkitünőbb szinművészek, és tanárok voltak. Mindkét hivatásuk nagyon jövedelmezett és hogy teljes volt az ő betanítási rendszerök: azt (...) is bizonyítja. Kik nem látták megalázva lánglelköket az által, hogy ama kit (...) nevét megdicsítsék azon őszinte hála nyilatkozattal, hogy tőlök tanulták a szónoklat alapelveit, az előadás mesterségét. Mivel átlátták azon boldogabb napjaikban, midőn például (...) 4000 fontot kapott egy napi hallgatásáért, hogy a nyert alapzaton tökélyesültek teremtő előadókká. Azon rendszert, az olasz drámai mesterek hagyományosan hívják ma is. Láthatjuk azt még (...) játékán is, kisebb, nagyobb fokozatban

Egy (...) lovag és szinigazgató előadásában ma is feltárul előttünk, ama régi rendszer könyve. Kivált (...) a szobrászati festészeti (...) a mimica (...) az ő Roma művészete, a legtökélyesebb példányban megtestesítve áll előttünk. Szenvedély rajzaiban, külsején

legteljesebben meg vannak azon jellemző vonások, melynek láttára ezt mondjuk, ez igazán szín művész! Nem ismerve az olasz tanárok rendszerét, (...) láttára, azt vélnök: ez az ő iskolája. Nem az az olasz színészeté: ő, mint legkiválóbb teremtő elő tündöklük vele két világrészben.

A színészet ezen ő iskolája, mint mindenüvé, úgy a színészettel hazánkba is bevándorolt. A mi kezdő színész korunkban a zigzug öltöző szobák voltak tanodáink. (...) jó szokásuk volt veteránjainknak, hogy e helyen az ifjúságot nagy fegyelemre szokhatták. Hát még színpadon? az öltözői megszokás oktatások után, a színpad oltár volt: hová valódi megihletődéssel léptünk be az öltözőben, a kitünő jellemábrázoló Tóth István elbeszélte, hogy elődei vagy szaktársai közül Horváth, a tragicus, Nagy Pista Farkas stb. ez s ez jelenetet minő mimicával gesticulatioval szenvedélyel adta elő: s előttünk ugyanazt ő is előadta. Majd a szakértő s tekintélyes Ujfalusi Sándor és a jeles igazgató Balla Károly is be-be vegyültek. S megindult az elmondott jelenetek vitája. Ugyanazt hasonlították más élő színészek játékával, s mivel nagyon gyakorlati színészek voltak. A természetökben volt rögtön mindent meg is testesíteni. Bele vegyültek a comicusok is. Telepi, Rácz, Éder, (...) Nagy, és Jancsotol kezdve minden comicus játékát, modorát, találékonyságát, tőlök élő tükörben láttuk vissza adadni. Majd jött a sor azon hűes német színészetbe is kiket a pesti nagy német színházban láttak.

Ezen színészek szerepeit is végig lejátszták. Így láttunk mi a tragédiában tragediát, comediában comediát, öltözőben tanodát. Az olyan (...) féle (...), de más is, ki előtt ismeretlen a szín világtitka, bizton elhitte volna, mit ő hisz a színészkedő Hamletről és rá is mondhatta volna: „örült beszéd, örült beszéd: de van benne rendszer.” Hát (...)!

Ha kedve volt (...), Hamletet, (...) Károlyt, Ferenczet, az emberi természet minden nemét végig jártatá a kisasszonyok során, megrebbent az, ki az utóbbi estve a színházban, vagy az által (...) a játékot, mert Erdélyiné fő szerepet adott.

A kezdők iránt (...) is ily gyakorlati szokásu veterán volt. A színpadon a fegyelmet még szigorúbban megkivánták. Mint szép termetű, deli férfiak pontos tagjáratást és beszédet kivántak. A tanítás itt már valóságos (...) volt. A tempot ki kellett tartani, úgy (...), játékokhoz idomítottak bennünket, hogy a siker biztos volt. A mű tartalmát, a helyzeteket úgy fejünkbe beszélték, hogy bármennyire olvasó próbával is jobban meg nem ismerhettük volna. Ily gyakorlati rendszer után, (...) indulni a kezdőkben a színészetnek. És a hivatottság a törekvés fokozatának minősége szerint vagy jó szakértő színésszé avattattak fel, (...) a mostani játékredeknek gyakran nagyobb szükségök van, mint a ritmusokra, vagy jeles színművészekké váltak.

Mit a nemzeti színház példákkal bizonyított s ma is igazok. De igazolja azt is, hogy ama rendszer megszüntével a tehetségek fejlődése is beállott. Végeink az ilyenokat kikben egy időszak alatt a színészet meg nem indult, végképp eltávolították s más társaságok nem igen fogadták fel. Gyakorlati hasznos eljárás! De hagyjuk azon kezdő évek megörökítését (...) ki ugymond: azon munkának törekvésnek, melyen tanuló korunkban át törtetünk, sokkal nehezebbnek kell lenni, mint a melyel megbirkozunk, miután kiképeztettünk. Ma azon gyakorlati eljárás kihalt s a színpad kertje jól is begyepesedett.

Hazánkon kívül mindenféle olvashatjuk a színlapokon, hogy (...) ezen szerepére (...) művész tanította be. Itáliában még kitünő operisták neve után is ott áll a színlapon hogy e szerepére (...) tanította be: az egész előadást pedig (...) Jókainé, Telekiné, (...) az intézet rendezői élnek, László is él még.

Olvasunk e ily mit? Nem, mert hiszen megrögzöttan már, hogy a színészetet tanítani nem lehet! Még az igazgatók is, csak reménykedve várják a maestrok hullását. Pedig a színészet bele nem tanulódik senkibe, még buvárkodással sem. S az elveszett idő többbe kerül, mint a hivatottak előtti meghajlás, és a tehetségek folytonos kutatásának képeztetésének áldozata.

Anglia is buta és bírja a színészek kiképeztetésének rendszerét. A gyakorlati angolok, e téren is példásan gyakorlatiak.

„A színészet könyve”, vezérkönyv a színészethez” „a színi előadás mestersége” színi színi tankönyveink 30-50 lapnyi terjedelműek, míg a németeknél az ilyen munkák egy önálló nagy könyvtárt megtöltenének. Angliában régi szokásuk szerint a színész életrajzokra fektették a súlyt. Melyben minden nagyobb színész és színésznő élete története gyakorlati működése, intő és tanulságos például szolgál a maradéknak.

Ők a művészet magasabb elméletét, s tanulmányozását. az első kiképzési iskola után, (...) a színész hivatóságára bízzák. Alkalmazza ő azt művészetét az az vele született tehetsége szerint, majd határaz művészetét fölött a közönség a kritika.

Már Shakspeare is Hamletjében a túlkapasoknak szabta meg művészi határát. Ma is az igazgatók tanítják be személy, zetőket. Ezt annyival komolyabban teszik: mert az ő nagy (...) a színigazgató Shakespeare is, Hamlet 3ik felvonásban, ily tanári hangon szól a színészhez: „mond e beszédet kérlek a mint én ejtém előtted”: az az amint betanítottalak. „Ne is fűrészd nagyon levegőt kezdeddel így: hanem jártasd egészen finomul” stb. (...), és még is terjedelmes tanács, rövid kivonata azon számos évi szín elméletnek, melyet Shakspeare a színpadi gyakorlattal színészeibe avatott.

Búcsú százat is volt ez egyszermind és gyöngéd meg dicsőítése az ő színészeinek. Mert művész társulat lehetett az, melynek (...) színészet az e helyen előadott, szigorú mű (...) így felelteti: „Remélem, hogy mi azt a modort már meglehetősen levetkeztük.”

Shakspere kaza után, a (...) volt a színpadon az angol (...), ennek tanítványa volt (...). Ki (...) hangját, modorát kitünően utánozta.

Az angol műbarátok kik (...) látták régen, az ifjabb műbírák kik oly sokat hallottak tőlök (...) fölkerék (...) hogy olvasson fel előttük jeleneteket (...) modorban: a felolvasás a tudás hallgatóságát elragadta.

Kérték (...), hogy adja elő így a színpadon. (...) így felelt: azt nem tehetem az egész Betterton neked sok volna!

Elég volt nekem, hogy e nagy példány gyújtotta lángra képzeltem szikráját. Szerény, elmés öntudatos felelet volt.

Olvasható ez (...): életében, ki csak nem egy századig működött a (...), mint műven. Ki oktatója volt (...) midőn fellépett, sőt azután is, (...) szerepében először is előtte tartá a próbát. (...) írva van, hogy mint színigazgató minden színésznek, külön külön előadta a próbán szerepét.

S beszédjét, mimicáját, plasticáját, kinek kinek a szerint kellett alkalmazni a mint ő kiszabta. E gyakorlati rendszer igen sok jó színészt eredményezett. A hivatottabb tehetségek pedig később magával (...) is versenyeztek.

Ama rendszer adott (...) hírnevet, roppant gazdaságot_ Színésztársaim! a példákban akarattal vagyok hosszadalmas. Hogy veteránjaink s a tehetségek iránt, ama fenséges érzületbe hozhassalak benneteket, melyet a rendszer hiánya miatt szegszökni lehetetlen volt: de ott kell rejteni kebletekben ha valóban hivatva van e pályára. Minden kezdő érzi, hogy hivatva van- e nehéz pályára.

Ki pedig hivatva van, az nem nézi, hol veszi, s találja az ismeretet, gyakorlati rendszert, hanem kérve keresi, „Ki tükröt tart a természetnek” a ki felmutatja „a század testének tulajdon alakját és lenyomatát”. Színésznék, ki finomítja izlésünket stb. mint már a bevezetésben írva van: mennyivel többet kell gyakorlatilag szabályosan megtanulni, és nyugalommal végre hajtani, mint bárki másnak. A kezdő ingatagságából, kifejezéstelenségéből, a művészi nyugalomba, a kifejezés biztosságába, pedig egyedül veteránjaink a tanárok és rendezők vezethetnek el benneteket. Ha ezek surolásait így fitymálva „Leszek olyan színész mint te”-átngarjátok; látszani fog kifejezésekben az összefutott színezés, vagy Hamlet szerint „a

kimagyarázhatatlan róma játék és zaj:” az az a köszörületlenség, melyet átugortatok. Ez átugratás miatt botorkázik sok színművész is!

Mondják, hogy ama régi rendszer, vagy (...) féle betanítás, az utánzást, a hagyományos játékot örökíti meg a színészetben. Gyanítván ez is, melyet a tapasztalat megezáfol.

Henderson életében olvassuk- hogy kezdőkorában oly tökéletesen utánozta (...), hogy megkülönböztetni lehetetlen volt.

(...) egy tisztelője véletlenül (...) színházba ment; s halván beszélni Hendersont: felkiáltott; ez vagy (...), vagy (...). A nagyhir után (...) is látni kívánta az utánzót. És elbámult „másik magán,” de utána el is szomorodott.

A közönség tapsai felbátorították Hendersont s ösztönözték, ajánlgatták londoni föllépését is. Szerencséjére a green room egyik (...) feltartoztatá. Kinek gyakorlati érettsége, ítélete oly tekintélyben állt, oly hiteles volt mint az (...), mely ha meg nem győzte is a hívát, de gondolkodóba ejtette. 6 vén (...) a drámának így szólt: ifjú benned van tehetség, de mind azt amit eddig tanultál vissza kell tanulnod, míg ezt nem teszed, meg nem tanulhatod a színészetet. Mert bár megtapsolja játékosat a közönség, mivel tragédiában kellemesen megnevettetve szorakoztatod: ám egynek ítélete többet nyom stb.

A jó tanács használt, mert évek mulva Henderson, bár gyenge idegzetű színész volt, (...) szerepeiben, (...) a dráma magnus apollojával versenyzett, Hamletben a „ a the fair Ophelia”! hangulatnak az ő (...) kifejezését

az (...) ma is vele illusztrálják. Ő (...) járt, de a megszokott rendszer, fegyelem: melyben kezdetben feljödött hatott. A magyar színészet szolgálhatna a hasonló példával? Várjuk el míg életiratokkal bízunk. Rónay (...) az angol színvilágban” írja, hogy (...) éretlen korában évekig, mint csoda gyermek, 3ik (...) modorban játszta el. Irva van az is, hogy érettebb korában, a londoni színpadon elődeinél legeredetibb 3ik Richard-Reán Edmund volt. Ime a láng, melyet a természet lehelt e kis dedember nagy lelkébe: a gyermeki képzelet első fogamzását is (...)! Így a régi rendszer, a színpadi fegyelem itt sem ártott.

Mert a színész bármilyen tarkabarka véralkatú legyen is, de művésztársaival és művészete gyakorlatában, éppen azon hivatottsággal jár el pályáján, mint a nagy drámairók szoktak. A nagy természetet, a világ elő lényeit, egész átalánosságban észlelik, s igaz vonásaikkal bámulatossan felruhazzák. A nagyos keserve nem vetik meg a lomtárt sem. Ott megpillant egy divatból (...) mesét: és mint új melodramát feltünteti: s (...) nemzetének ősi hitregéjét, új embercsaláddal szaporitva megörökíti.

Amott egy ócska elbeszélést, melyet mindenki látott, és mégsem látott-; ott egy bukott színművet pillant meg varázsszerre, s a halhatatlan szindarab kész. Így a színművész; tür, szenved, megfigyeli még a szalmaszál lendületét a próbákon; migben a varázsdézsák rendszerét gyakorlatilag bírja. Számba veszi mély buzgalommal a vénektől tanultakat, hallottakat, látottakat. Összehasonlígtatja erejét, gyengeségét. Megpróbálja, képzetait ismereteit bőviti. Megfigyeli az életet, művészi remekműveket, a festészetet, szobrászatot. A gyakorlatához szükséges adatokkal képzelődéseit felhizlaóan: képzelme a szerzetekből ujakat teremt.

(...) classicus iskolájának növendéke volt; és még is épen a beszédben, az ékes szólásban volt legkitünőbb.

Hamletjében beszédje hatalmával bővült. Holott az utánzó épen a beszédet szokták tanáruktól el utánozni.

Így (...) és követői. avagy a (...) régi jó iskolái ártottak-e a német színművészet haladásának? Korántsem! Szerintem annak az elhagyása felakasztotta őket haladásukban.

(...) a nagy (...) iskolájából mint önálló mester tünt fel.

(...) tanítója mimicai előadásáról híres (...) volt (...) a német művészet nagy szelleme, Goethe igazgatása alatt tanulta a színészetet, hogy művész lehessen. (...) főrendezősége alatt képezetett ki (...), mit köszönő levelében hálásan elismer. A spanyol (...) kit (...) a természetességben és jellemzésben dicsőit, jeles utódjának (...) volt mestere.

Ne féltsük a tehetséget, a régi jó iskola rendszerétől. Még az alantabb foku utánzókra nézve is jobb ha egy egészséges mintához, tanításhoz ragadnak, mintha saját szerzeményökkel bosszantanák az öszhangzást.

A rendező mint a dráma végrehajtó tanácsa, átveszi a személyzetet; hogy vele a kerekded előadást szervezze, megalkossa.

De ekkor ő már nem csupán szereptudást, hanem végrehajtó gyakorlatot kíván. Vagy, hogy gyakorlati hasonlítással éljek; a kézműves mester csak oly fát, s csak oly szerszámokkal faraghat ki jól, biztosan, mik céljához alkalmassak. Minden egyes szerszámát pontosan ismeri a s tudnia kell előre, hogy kell az egyiket—és hol a másikat alkalmazni, de a szerszámoknak is épnek és biztosan használhatónak kell lenni, különben célta nem ér vele. Nincs már arra ideje hogy ezt igaztsa, amazt simítsa, vagy ha egy eltörött (...) rögtön más helyébe. Hanem hogy időveszteség mi legdrágább nélkül akadálytalanul működhessen, biztos és kész eszközökre van szüksége. Midőn egy színmű begyakorlásához kezdünk; épen így vagyunk mi is a színpadon. A ki és be az állások, a részek összeillesztése, úgy is elég időt el

vesz: könnyítsük meg tehát a rendezők gyors munkáját, melyet tőle a játérend követel. (...) kezébe az eszközt készen, hogy biztosan megalkothassa előadásainkban a legszebb művészetet, az öszhangzást. Avagy mit tehetne (...) Ferencz főzeneigazgatónk, ha oly zenészeket biznának rendelkezése alá, kik képtelenek lennének az ő intését hangszereiken követni? Mennyi időt kellene elvesztegetni, és mégis hiába! Míg így zene korában az öszhangzat páratlan.

Közönségünk megszokta, mindent a főszereplőktől veszi a ezekért elnézni kegyesen a sok hiányt.

A színészek is megszokták, hogy Ők hagycsinálják”. Ellenben ott künt a színház nem épen a ritkább tüneményekért gyakoroltatik: hanem a művészetért; ez pedig a teljes öszhangzatban van.

A nemzeti színház és tanodája is azért alapítatott, hogy ama művészi vivmánynak feleljen meg „Öszhangzatban van a művészet”.

Színésznőim és társaim! Hogy éltetek delét tehetségtek legragyogóbb gyöngyeit, és az intézet fel ne eméssze a rendszer nélküli állapotot; hogy növendékeink oskolai és társadalmi képzettsége és tehetsége is a szinpad kívánalmainak megfelelőleg beiskoláztassék; az ügyvitel rendszeresen számunkra biztosítassék; im e következőket föltétlenül ajánlom:

(...) A nemzeti színház azért szerződötteti és honorálja a szereplőségű szereplő kor ballet és növendék tagjait, hogy kiképezvén őket, tehetségök (...) majd a kamat, mely az intézetnek hasznat és dicsőséget ad. Ezért, kivétel nélkül (...) minden tagját azon jótéterményben, hogy szini tanodájában szakavatottá képezhesse magát.

A dráma író, a más (...), és segédszínészekről épen oly kifejező előadást kíván, mint a főszereplőktől. Oly szakavatott előadókat, kik a költő képzelményeit elképzelni s hatással megtestesíteni képesek. Ez okból a rendezők tanárok a játérenden levő eredeti classicus társadalmi s mindenféle színművészek másod és segédszerepeit a szini tanodában (...) tanítsák be. A szokásos olvasó gyakorlat kevés arra, hogy ami szellemével, a helyzetekkel, hangulatokkal midenki elteljék. Megkivántatik azért; hogy azután, a magyarázat, a végrehajtással együtt gyakoroltassék be. Hogy jól megfoganzék az előadó képzetében; mily viszonyban áll játszótársához, s mint kell ahoz alkalmazkodnia, beszédével, testi lelki kifejezésével annak kezére játszani, s a dráma cselekvényét hatványosítani.

Ha egy bottal hadonázunk a légben, a bot merev emelgetése, forgatása a nézőt idegessé teszi, ha egy vesszővel ugyan azt tesszük, annak hajlékony vonalzatatos járása, a néző kedélyét

kellemesen játszatja. Ilyen a viszony, a színész (...) s a közönség között. Így vagyunk a (...) keléssel is stb.

A beszéd hiányosságára, különösen a belépésnél vagy már a színen a beszéd kezdeténél, nem elég neki adni. Mert jele hogy a hangulatban nem kuta magát bele helyezni. Az ily dis (...) úgy tünnek fel a dráma folyamatában, mint ha az illetők, nem is a drámához tartozó dolgot beszélnék el.

Az elnem talált hangulatok kifejezése olyan, mint azon zenekaré, mely félig jól van összehangolva, félig sehogy. A beszédek összehangzatlansága miatt, nem csak a jelenetek veszítik értéküket, hanem a közönség füle is elfáradt__!

A korunkban szokásos utasításokat, mint; „kiáltva” „ijedten” „epedve” „haragosan” stb. Shakspere nem írta meg színészeinek. A mit találunk is műveiben, azt többnyire a magyarázók vagy tán színészek szurták bele, a kevésbé fogékonyak kedviért. Az Ő korában, a színészet rendszere szerint a forte piáno andante stb az előadónak tudnia kellett. Vagy ha nem tudta, megtanították reá. Czélszerűbb a tehetség feljődésére nézve, ha a hangulatot tanulmányozván, jól megérti; s önmagából meríti az összehangzatnak megfelelő hangot, de ha még utasítás mellett sem találja el, a rendező súgja a fülébe.

Továbbá ha jelenetében egy szereplő elájul, meghal térdre zuhan, tántorog s egymásiknak vagy többnek, segélyére kell menni, az odamenetel vagy rohanásban, felfogásban, vagy körülvéttelen ápolásban, a helyzethez illő kefejezésre, mint részvét, bámulat, köny stb pontosan gyakoroltassanak be az illetők.__ És ha többen vannak alakítsanak gyorsan közülte egy meglepő képcsoportot illő kifejezéssel. Van (...) mely ha (...) mutat fel szikszakkos torz vonásokban rándul össze.

Az ily elhanyagolt vagy rosz szokásból eredt kifejezéstelenséget, s minden más ezekhez hasonlót, a rendező a tanár azonnal mutasson meg előtte, hogy mintegy tükörbe láthassa magát.

Ez által megszokják az illetők, hogy mimicájokat az üvegtükörben is tanulmányozgassák. Így a nevetés is. Vannak idétlen nevetők. A társadalmi életben, különösen a hiúk, kik mindig csupán vonzó, érdekes arczvonásokkal akarnak feltünni, legkevésbbé ismerik mimicájokat. És féltvén (...) a természet nyilatkozataitól, sírás, nevetés s más érzemény közepette; csak úgy foghegyen mutatnak fel valamit arczukon vagy épen részvetlenné eröttetik tenni magokat, s e kinos állapot még (...) teszi kifejezésüket. Az efféle rosz szokás beopta magát a szinpadra is. Holott már írva van hogy a színészek nem titkolnak el semmit. Ők megtanítnak bennünket mindenre.

Ama mimicátlan szereplőkre rendszeren azt mondják a színpadon; inkább semmit sem tegyenek. Ez pedig gyakorlatiatlan mondat. Mert nem az arczban van a hiány, hanem abban, hogy a lélek közbenjárása nélkül, nincs tiszta kifejezés. Eszerint kell tehát (...) s ez a színháznak könnyebb mint másnak; mert ő előre beleképzelheti magát a helyzetbe, a képzelet pedig felmutatja arczán a helyes kifejezést. Csak (...) magát. Ehez folytonos gyakorlat kell, az pedig pályánkhöz tartozik.

Azután ha egy szereplőt (...), tanítassék be az összecsapásra a szabályos leesésre. Ha már nem fél hogy megüti magát, a vonaglást, meghalást biztosabban végrehajtja. Ha az eltanultakat folytonosan gyakorolja: egy (...) fog látni a közönség benne kimulni, s a hatás jutalma (...). A dráma író nem éppen a harcz a gyilkolások durvaságát, sem a tanulatlan katonát akarja ily jeleneteivel felmutatni. Nem azt, hogy (...) megfogyjanak: hanem a közönséggel együtt azon hatást várja az előadástól, melyet a végpillanatban a lélek kifejezni szokott, s ellenfelét is megindítja. Majd minden drámában vannak változások melyeket a költő úgy (...) be, hogy azokat a csatázó jelenetekkel kell nagyszerűsíteni. Annyival inkább gyakorlatba kell hoznunk az ily jelenetek megtestesítését; mert itt (...) hogy dramaturgiát végeztek e az előadók. Ez cselekvény. Itt plasticát, mimicát és a halált láthatjuk. Ez cselekvőleg betanítható.

A népjelenetek békétlenek tömeges csapatok udvari nagy jelenetek szintén előre tanítassanak be. A népszerepek szavaiban már meg van a jellemzés: tehát jellemzően kell betanítani kisebb nagyobb kép és művészi csoportozatokra osztva a személyzetet, mely tapsot arasson. A festő és szobrásznak példányul szolgáljon. Mint ezt a külföldön láthatjuk a képes kiadásokban. A sok emberi forma, mely csak előzőnli a színpadot, de festői (...) nem mutat fel; sérti a néző szemét, botránkoztatja a drámát.

Kép (...) van minden drámában. Neveztesenek el tehát külön külön a helyzetek szerint például. (...) Hogy a mint a rendező megnevezi: a személyzet azonnal alakítja is. Az álfalak melletti katona (...) állást el kell türelnünk, ahol csak lehet, Az opera a zenekar miatt használja két soros felállítást. Bár Olaszországban már ritkábban látható az is. (...) fejedelmi nagy disz menetek lassu unalmas zenéje a közönséget ásítózásra indítja; a helyett hogy egy fejedelmi látványra készítené elő. Az ily látványokat a (...), a nép bámulataul rettenetűl, nem unalmául rendeztették. A gyors léptekkel elsírt, a katonaság úgy (...) mint budán hajdanta is ösmerte, az ly nemeteknek sebes lépésben, gyors indulóval kell végrehajtani; csak a nap a Felségek megjelenésével megy át a zene a méltóságos hangulatba.

Hogy a kép csoportozat, (...) mennyire föltétlenül szükséges az összes személyzet begyakorolni, azt a színpad mily föltétlenül megkívánja: bizonyítani is fölösleges. Azonban lássunk egy példát Julius Caesartól. Caesar lemészárlása, bár mesterileg hajtsák is végre az összeesküvők: undorító. De nagyszerűvé, festőivé teszi e jelenetet: az (...) a háttérbeni néma játék. a (...) megdöbbenésük után, arczukat elfödve: a többiek rémulve, kezöket fejöket, égre emelve vonulnak el (...) kezéből kihull a bárd, az ott maradt nép dermedve áll. Azon nagy szünetet melyet a mészárlásban elfáradt összeesküvők tartanak: amazok közremüködése kifejező néma játéka pótolja és teszi nagyszerűvé: nem a lemészárlás tudja. A kifejezéstelen háttér, néma tömegítés botránkoztatja a nézőt s az előadókat. Jobb ha egy sins a színpadon ha (...) nincs. Ám a nemzeti színpadon ott kell lenni, s a (...) némajátékok művészi gyakorlata nélkülözhetetlen.

A néma játékok elődjeink színpadján virágoztak és a régi jó rendszerrel lassan enyésztek el.

Vén elődeink szokták mondani: tanuld meg fiú, változáskor az asztalt széket kirakni. (...) tanács ez a kezdőknek a mi gyakorlati pályánkon. Mert hogy az asztalt jó móddal ide oda elhelyezni megtanulja” úgy hogy a néző és a színadi udvart ne botránkoztassa” gyakorloni kell, söt meg is jelölni, hol kell megfogni a nehéz asztalt, hogy könnyedén a kellő helyre tehesse. (...)?

De számításra, ügyességre szoktató csekélység.

A színészek korfoglatjai—kik felmutatják a század testének tulajdon alakját és lenyomatát.”

A színésznek e szerint tudni kell az Ö közép újkor köszönés kézcsók kézfogás imádkozás étkezés stb.

a különféle fajuk szokása szerinti helyes kifejezését.

a (...) hány (...) és sajátságos kifejezése van.

És hányszor megbotránkoztatja ezeknek formátlan végrehajtása a közönséget. (...) néztem, mily játszi kedvü gyermek türelmével tanított egy hasas maestro néhány ifjút a térdeplés különféle nemeinek szabályos kifejezésére. Mintha csak porban játszadoztak volna! Ha színész, ezeket már csak kell tudnia, szabályosan kifejezni.

a háttéri néma játékok együttes kifejezésénél az arcz finomabb mimicája nem látszik. Annál szabályosabbnak kell tehát lenni, a kéz fö láb és az egész testnek, melyel a megdöbbenést, rémületet, ijedelmet stb kifejezik. Öszves felkiáltást beszédet sikoltást stb az előadóknak, már a fö gyakorlatok előtt mell betanulni, mert ha ezeket, a végrehajtó rendező

lött találgtják, agyakorlat unalmassá válik. Idöt vesztegetnek, a főszereplők drága idejét. Így a társalgási s egyéb színművekben, a hölgyeket változatos formában ki s levezetni, leültetni, fölsikoltatni stb. Az illetőknek a főgyakorlaton már épen oly jól kell végrehajtani, mint a szereplőknek szerepüket tudni.

A dráma acciót cselekedet kíván. Mit nyernek ivadéaink, ha így cselekvőleg képeztetnek ki? Képzeletök plasticájok mimicájok beszédjök, találékonyságok, izlelésök, számításuk gyakorlatilag, elméletileg fejlesztetik.

Oda vezéreltetnek, hogy nem a törvény, hanem az igazgató intézet, a művészet iránti kötelesség becsületes érzete vezérlendi őket pályájukon. A kisebb szerepek is művészi tanulmány tárgyaivá válnak kezökben. Nem tetszés szerint ez jobbra az balra, ez előre az hátra, hanem mint (...) hivei öszhangzatosan képviselik az élet tükrét, az őszinte emberábrázolást. Ha az elbeszéltek megtanulása után láng is rejlik az iskolatársakban az ilyen élő lélektanokat, bizzuk saját könyveire a kritikára, a közönségre. Majd lerajzolják őket azon művészi tulajdonokat, miket megtanítani valóban nem lehet.

Az elejtett rendszer fonalait ügyesen vissza huzogatni a csomóhoz; nehéz feladat. A tanárok, rendezőkre nagy feladat vár. De ha egy darabot így alkottak szerveztek betanítottak a tehetségesebbeket előre folytonos türelemmel képezik; a második darab már könyveben megy a harmadikkal már szokásban jó. És lassanként a színpad a színművészet öszhangzó vívmányaiban részesül.

A színész miután szerződését megkötötte, azzal azon színpad művészi és társadalmi életének határai közé lépett.

Elismerte függését azon felsőbbtség ellenében; kinek kezében van azon erős hatalom, mely az intézeté mellett, az ő jogait és tehetségét is megóvjá. Ezen felsőbbtség igazgató, tanárok, és rendezők két testben egy gondolatot képviselnek. Mindkettőjük eszménye, boldogsága, jogaik sértetlensége „a színművészet rendszerén alapszik”. Ez korlátozza a kóros szenvedélyé fajuló (...) állapotokat. Szereptúlkapásokat.

E nélkül mit tehet az igazgatóság? (...), kapkod, nézi a belzavart, a gyűlölködést, pletykát, vádaskodást, rágalmat, béke helyett üldöztetést. A színpad egyéneibe kik a költészet vihágához úgy hozzá törödtek hogy pillanatra sem képesek onnan kibontakozni, a természet, a hivatottság mellett oly tulajdont is oltott, mit gyengességnek neveznek.

Például van olyan szereplő, ki nagylelkessültsége mellett hiú. Ez minden szereposztás ellen felzúdul. Hol szeszélye szerinti (...) nem jutott neki. Lelki fájdalma elhitei vele, hogy most akarattal éreztetik vele tökéletlenségét. Pedig korántsem!

Van (...), ki az utjába gördülő akadályokkal megharczol, azután elvonul. A feljajdulást mélységén alulinak tartván: elkedvetlenedik. Van olyan ki mint a (...) a szerepek minőségében; vagy mint a falánk a (...) mennyiségében, nem ismer határt stb stb stb. Hogy az osztályfokozat és egyenlőtlenség megszüntetésébe; s ezzel a tökélyesbek (...), játékrendjének megrövidítésébe ne (...) az igazgatóság; mi által védheti meg magát, intézetét, tagjainak jogát a mesterségesen felkanyarított (...) - közepette? Egyszerűen a színészet rendszere által; mely így szól „A tehetséget elmellőzni nem szabad”!

Ha ifjú, képeztetni kell; ha kiképzett méltóan meg kell becsülni. Mert ha ez elmulasztatik, a dráma csak ugyan hanyatlásnak indul, s a tragédia unalmassá válik! A színművész lelkesedésében minden áldozatra kész pályája méltóságáért. De az elmellőzést, a számba sem vételt ki nem állja. A királyi természettel ékeskedő (...) ezen (...) alatt (...) lerogyott. (...) nem a (...) féle gyengesége: hanem az emésztette meg; mert természetében uralkodó hangulat volt az őszinteség, szerénység, gyöngédérzelem. Zrinyiben például nagy volt azon jeleneteiben, hol az őszinte méltóság hangján szólt. Az ő szenvedő (...) panaszos hangjai elfelejthetetlenek. (...) nem azon jeleneteiben volt nagyszerű, hol dörgő hangjával működött, hanem ott, hol a hálátlanság érzetének visszaadásával, szánalmat gerjesztett. Valóban a (...), az Ő gyöngédérzelme több volt mint művészi, mert hü és igaz volt.

A művészi szerénységet mint adomány birta, s nem kellett figyelni Shakspeare azon oktatására: „a természet szerénységét által mehagd”. E nagy művészi természettel bíró elődünk, a színház megnyitása óta folytonos elmellőztetésben részesült.

Ő nem zúgolódott, mert szerény volt. De szíve ol volt elkeseredve, a bánásmód lelkileg eltörpeszté, önérzetét elfojta: másod szerepekből teremtett elsőket, de leigázott szelleme vigaszt, elvonulva a szokás mellett talált.

Míg a nagy láng véka alá rejtve pislogott el.

(...) túl mértékben birt ama gyöngeséggel. És (...) sem végzett épen mint a mi barthánk. Már kezdték elmellőzni, lenézni, megnevetni. Ám akadt egy lord (...) ki figyelmezteté az igazgatóságot a várost, „hogy egy lángész birtokában vannak, de tán nem tudják”. Fölhívta a lapszerkesztőket, bírálókat. Mint ezt Rónay (...) Jellemrajzok az angol színvilágból színű tanulságos műben olvassuk. És (...) szárnyú gyengéi mellett, Anglia büszkesége lett. A művészetben, a tehetség mellett szerncse is kell. Bartha Jánossal, egy igazgató, mint az első magyar (...) ékíthette volna fél szini történetünket. Hajh! S szomorú pédán okulni késő: de tanulni még elég korán van. Nem bók nem kegy nem (...) a művész

természeteket, restelnek ök ilyesmi után hajolni: hanem bánjon velök az igazgatóság azon rendszer komoly becsülete és méltósága szerint, melyet képvisel s a tagok is képviselnek.

A vén színészetben kezdettől fovást szigoru volt a szinpad a társadalmi élet; és elfogult is. Ha olyan színész tévedt közénk ki filozóphiát sem végzett; az olyan pályatársukat habár velök megmérkőzött is a padon csak per maga szólították. Ha már irdalmunk közéletünk, tapasztalásunk kifejlettebb. A művészet szabad. A szini tanoda az intézet tanárai, a társadalomból tárt karral fogadják el a hivatottakat. Az ő feladatuk a vidéki színészet és műkedvelők közt is fölkeresni a tehetségeket; az igazgatóságnak feladata az ilyeneket tanítatni és pártfogolni. Mert ha valljuk azt hogy „minden színházat az egészséges szellemi erő éltet és tart öszhangzó rendben, ezen erő nélkül a szervezet elhal; ugy előre gondvakodjunk is az újabb (...) Mint azt régóta tették már az operáért. Például, a vidéki színészeket, műkedvelőket nem azért lepteti fel az igazgató habár gyémánt is hogy köszörületlenül mutassa fel. Mert szerint pedig kritika és közönség rendesen és mindig azon hiányokkal találkozik előadásainkban; melyek lemásolhatók. Ha már karuk miatt a rossz szokás másod természetükké nem vált. Tehát, mielőtt fellépnének, adja át az igazgató a tanodának, tanárainak, rendezőinek, művészeinek, készítsék el ezek szerepeikre. Igy biztos a föllépés sikere; amugy az első föllépés kellemetlen lenyomása évekre visszavetheti őket. Mert azt, amit a színészetben a kezdőnek tanítani kell; irott dolgok magyarázatokkal tanítani hiába való fáradság: élő szóval, cselekvőleg kell azt gyakorolni; mint már fentebb elbeszéltem. Rachel. (...), és többek, nem érezték megalázva lángelméjüket azzal, hogy (...) avattak fel őket a világ szinpadjára: mert ki hivatva van pályájára, azt is tudja, hogy teremtményeit ugy valósíthatja tökélyesebben, ha kezdetben alá veti magát a hangulatok harmincszoros áttanulmányozgatásának, és a szinpad cselekedetek fölötti eszmecseréknek. A jó színésznek birni kell ereje öntudatával, tehát ereje gyakorlatában találhatja fel szinművészetét.

A szini tanoda, és szinpadunk, bár külön ügyvitellel elválaszthatatlanul egy test. Legyen a tanoda képezője, öre és gyámola a szinpad hiveinek.

De lássuk tanodánk mi jóban részesítheti még irodalmunkat és szinművészeinket is a szinpadon.

2: A szinitanodában, az (...) s dramaturgia tanárai nyilvánosak legyenek. Előre közöltessék a lapokban, hogy az összes játékrend, eredeti dráma s vígjátékai akkor, majd a kül classicusok ezen és ezen napon tárgyalatnak.

A tanoda rendes növendékein kívül, ezen órákon megjelenni az intézet tagjai is kötelesek. A nyilvános közétételt a költők, bírálók, hittanulók, jogászok stb. kedviért tesszük.

Igy azon órákat is, melyekben a retorikai elvek és szónoklat gyakorlata (...). Tanodánkban a drámai elvek gyakorlati s elméleti felmutatásával, dráma iránk önnevelésén könnyetünk. Így érzük el azt is, hogy bírálóink, főképp a (...) színi bírálataikban, ne a commentatorok után bírálják meg, hanem magát a művet tanulmányozzák. Olvashatjuk a commentárok bírálatát, a nélkül, hogy Otheló vagy Hamlet jellemét úgy érténék meg, miként Shakspere személyesíteni óhajtja. Mert a lélek állapot s hangulatokhoz a költő szava a legbiztosabb vezér. Ez oszlat el minden fennmaradható kétséget. Kit kit saját útján az vezethet a megfelelő eredményhez.

Színészeink kritikusaink így szólnak az önálló kifejlődéshez. Vannak szinpadi (...) melyet különösen a rendkívüli tudóvel bíró színészek honosítanak meg a szinpadon.

Kik, hogy természeti tulajdonokkal hassanak, kihuzgálják a költő sorait, s mit nem lehet: azzal tettöket megczáfolják ugyan, de a nagy hatás ezt (...) nem véteti. Mert az általános közönségnek totozik a rendkívüliség, és ha a kritika résen nem áll, oly (...) öröködnék meg a szinen, melyeket kezdetben kellett volna irtani. Például legközelebb Othello 2ik felvonásában, elnézi a kritika söt szokásból (...), hogy a tábornok kíséretével egy felriasztott várban, a vészharangot túlzúgó (...) zuhan be, kezével lábával, tarkával már előre úgy szenvedélyeskedik, holott itt még nincs ok féltékenységre, hogy később midön a vallatásban a költő gyujtja haragra, s ezt mondja általa „az égre (...) formi kezd__ ha egyet mozdulok s fölemelem karom” stb.—az avatott kéntelen így szólni, ezen Shakspere előadó, még azt sem tudja, mit a nagy dramaticus neki Hamletben tanácsul előirt, hogy „Illeszd a cselekvényt a szohoz, a szót a cselekvényhez”! Shakspere szpkása szerint. (...) félremagyarázhatlan szavaival, azt akarja, hogy Othellojának hitét megingassa a gyanút, a marczangoló kétségét tüntesse fel, még a második jelenetének népszavaül is, a gyanú (...) mutatja fel Othellojának, hogy majd azután kutassa (...) azt a mitől még csak irtózik, a hűtlenséget.

Ha már Othello szokás szerint a szenvedélybe ugratott, Jágó pedig még mindig a gyanú fokozására működik, e jelenet oly (...) válik, melynek minőségét Shakspere Hamlet 3ik felvonásában 2ik jel: jellemzőleg leírja, így kezdvén „Oh a lelkem facsarodik belé stb, Egressy Gábor a nagy hívü (...) után, egy izben ezen jelenetet oly hü igaz kifejezéssel mutatta fel, hogy jelenetünk után a közönség gondolkodóba esett, s csak a szünet után tapsolt ki bennünket többszörösen. Ám az ő szép munkáját a kritika számba sem vette. Egressynek pedig nem volt kedvetöbbé Othellot előadni.

Művésznőink életéből is hozhatnák föl számos jeleneteket, melyekben természetes előadásukkal helyre igazították a rendkívüli színi jelenségek színpadunkra táró (...), de időm rövideje ma nem engedi.

Jövőben színi tanodánk feladata (...), hogy elzárja színpadunk ajtóit a rossz szokások előtt. alját pedig teljes erejével emelje ki.

Külföldön a nagy dramaticusok lélekállapotait, hangulatait, a tanárok, kiképzett rendezők és előadók annyira tisztába hozták színpadjaikon, hogy a művész kifejezése, előadása; már megállapított dolgokkal foglalkozik. Innen van, hogy a jeles előadóknak folytonos egymás utánjával bírnak. Mi még Bánkbánunkkal sem vagyunk megállapodva.

Elnézik künt is a rendkívüliségek színpadi csinyeit, a (...) önkényű szokásait. De csak is elnézik, ő a rendszerbe fel sem veszik. Ne, hogy komolyan törekvő színészeket oly furcsa helyzetbe hozzák; mint minő a miénk: hogy nem csak művészetükért, hanem a megrögzött szokás ellen; a kritikával is nekik keljen küzdeni.

A tanárok feladata méltányolni (...) a tehetséget. A testi és mimikai kifejezésének arányosságában és beszédrendszerében. A tanoda legyen anyja, fejlesztője a színészeknek, őre a színművészeknek. Ő szüntetheti meg, hogy a rendező jó szerentse fejében mutassa fel az előadásokat.

A tanodában legyen nyilvános a drámák, végjátékok gyakorlata is. A főárosban a vidéken színházak épülnek. Színészek kellene. Az ifjakat-hölgyeket pedig szülői elzárják a színpadtól féltve jövőjüket. Am az ifjú (...), fogalma sem lévén a színészetről, színész lesz. Pár visszahazhatlan év után látja át; hogy ezen a pályán, elveszett polgára a hazának. Ott a nyilvános színtanoda, ott meggyőződhet kevés idő alatt, mi vár reá. Időt nem vesztett, mert ha ügyvéd lesz, megtanulta, hogy kell magát bele helyezni (...) állapotába, hogy megvédhesse. A hittanuló nyerni fog, mert ha tömött templomok előtt akarja hirdetni az apostolok ígét; komolyan hinnie kell hogy ő apostol. stb.

A nemzeti színház tagjai, a tanárok és rendezők, s drámai erőinkkel egyesülve; a tanodában tartsanak drámai felolvasásokat. Fel kell ékítenünk a tanodát, az (...) dramaturgia szónoklat és gyakorlat tanítása mellett, mindazon tekintéllyel, melyet csak felmutatni képesek vagyunk.

Az is (...), a szószék, az előadás mesterségét hogy megszerezhessék Athene után Rhodosz szigetére vándoroltak.

(...), színművészek népszónokok ügyvédek stb. itt tanulták meg az előadást (:actio) a szószék művészetét szóval és tagjaitatással. E tudományt később átköltetettére Romába.

Színpadjaikon ők a színészekről oly gondos tanulmányt kívántak; mit ma olvasva, tulságosan mondunk. Pedig nem az, mert a közönség tudta, hogy a szini tanodák azért állítottak.

A mai olasz opera dráma népszínház ballet (...) ma sem tűr el a véletlenen kívül semmit, mi őt megbotránkoztatja.

Szinitanodánkat változtassuk mi is a rendszeres haladással, ama Rhodoszi művészet iskolájára. A tapasztalat bizonyítja, hogy mesterségesen a kevésbé hivatottakba is be lehet oltani, hogy tegye a költő képzelmenyeit, tökélyesbé a kifejezés által.

Éppen oly tekintélyt kell adnunk a Rendezőknek. Nekik kiképzett szini tehetségekre; a tehetségeknél viszont a szakavatott rendezőkre van szükségök. Ily tekintéllyel dicsőséggel egymást éltetik. A fegyelem; a leggondosabb tanulmány után; az ő javokra válik. Mert ha a színész „mintegyükröt tart a természetnek, hogy felmutassa az erénynek ön ábrázatát, a gonosznak önön képét.” úgy a rendező ős időtől óta, azért ül a színpad elején, hogy mint előükröt felmutassa a gyakorló színésznek az észre vett hiányt, szóval, mimicájával tagjártatással. Nem az előadás után, hanem még a főpróbák előtt. Játék után már késő, kivált ha lényeges az észrevétel. Ekkor a szerepet jobb elfelejteni, megbarátkozni az észrevétellel, s újra tabulni. Ilyen rendezőnk volt a nagy mimicus Szentpétery Zsigmond ki „az ő tisztelt

„(...) „ hangulatába, a próbán gyorsan belé helyezte magát, s teljes kifejezéssel, halk lehével a susogásnak kísérte, lelkesítette őket. Vagy mint a szigorú (...) Lajos az erélyes László József, kik a színpadon csupán egy tekintélyt ismertek el: a művészet rendszerét; mely képes volt megszüntetni (...) rémes hangot: a dráma hanyatlik! a vígjáték hiányos! a tragedia unalmas! Nincsenek utódok.

Kik a külföldi (...) színházakat látogathatták, rövid idő alatt tapasztalhatták, hogy nem mindig azon színházakban láttak kitűnő előadást, hol csak virtussok működtek, hanem legtöbbször ott, hol a szakavatott, jól képzett előadók, oly összhangzatosan működtek: hogy (...) Ő megkülönböztetni alig lehetett. Összhangzat emeli a (...) művészet körébe.

Az angol színpadon midőn (...) asszony meghalt; (...) fájdalomba merülten felkiáltott „tragediának egy része sírba szállt. Ő tudott érzeni, érzeményt gerjeszteni”! Napjainkig az angol színpad legnagyobb lángelméje; így dicsőítette meg a becsületes, őszinte játszótársat. Kiket egy pálya boldogít, kik a színészetet céljáért az összhangzásáért szeretik: így éreznek, így hódolnak a színpad rendszerének.

Nyílt példa ez, utmutatás, hogy mily uton kell haladni a nagyoknak is; ha „a művészet magasabb vívmányaiban” akarják részeltetni a színpadot. Magyar színművészeink s művésznőink életéből más alkalommal (...) lelkesítő példát fogok felmutatni.

(...), Angol, Német, Olasz jeles igazgatókat, rendezőket, tanárokat, ha meglátogatunk, mint én (...) s fölkérjük, hogy tanári vagy rendezői könyvét magán iratait közölje velünk; vagy egy halom elméletre utasítanak, mint Németországban; vagy így felelnek: nincs nyomtatott könyvem, jegyzeteim olyan vázlatok miket én nem használhat; hanem jöjjön ön tanodámba, vagy járjon próbáimra, s ott látni fogja rendszeremet.

Ime kegyelmes uram! ez azon rendszer melyet én mégis megkísérlettem leírni. És a leendő igazgató tájékozásáért, a helyi, és az általános színvilági viszonyokból különféle példákat felhozni törekedtem.

Ez azon rendszer, mely mivel maga fejleszti a tehetségeket kihalni sem engedi a szinpadot, sőt a tanodával egyesülten a szinpadot mű példánnyá teszi.

Hogyan kelljen a gyakorlatban a nagyfontosságú nemzeti ügy magas eszméjét a gyakorlatban valósítani? Mit kell tenni, hogy Nagyméltóságod kitűzött céljának a szinpad megfeleljen” hogy azt rendeletileg és biztosan megerősíthesse?

Javaslatom im ez: Miután a szinpad magában foglalja, a nemzet irodalmát, politicai és társadalmi életét, izlését, erköltsét és szokásait, az összes művészeket; épen azért oly általános hatású.

Szükség tehát, hogy a magyar királyi magas belügyministerium felügyelete alatt álljon; mert a színészet megérdemli és természete megkívánja a legfelsőbb gyámolítást, örökösödést, szervezést, és éber figyelmet.

Szüksége: hogy a magas ministerium a szinpadot a tanodai gondos kiképzés tárgyává tegye. Hogy a szinpad a művészet vívmányaival öszhangzó lépésben haladjon; s így a szépművészet iránti érzéket emelje, tisztítsa. Hogy a szinpad az irodalom által a népművelés elvéhez szigoruan alkalmaztassék; és így népszerűségét, erkölcsi befolyását soha el ne vezsítse.

Szükség: hogy tanodánknak vívómestere legyen, ki is az összes személyzetet a kardlándzsa tőr és paizs szinpadi vivásaira betanítsa. Továbbá, miután a szinpad a gyakorlati együtt működések által tarthatja fel s érheti el művészi célját, megis kívánja a szakértő, tanárok és szinművészek rendezők igazgatását. Így a legfelsőbb örökösödést feltartva szükség: hogy azon szakértő tanárok és rendezők, rendeletileg erős hatalommal ruháztassanak fel.

Az ő felelősségük alá esik; a drámabírálok által elfogadott eredeti és fordított szinművészek megválasztása, beosztása, szervezése, betanítása, szinrehozása, a személyzet visszaállítása, szerződötése stb. Az ő felelős feladatuk alá esik, a személyzet művészetének kellő és méltányos felhasználása, lelki ismeretes foglalkoztatása.

Több helyi és vidéki színészek és műkedvelő tehetségek kiválasztása; azoknak jó előrei kiképzése és a lehető biztos felléptetése. Korlátozott hatáskörrel ők a színművészet rendszerét fel nem tarthatják. Miként a színpadi művészetben egységnek; úgy annak tanári és rendezői hatalmában is egységnek kell lenni.

Intézetünk idült és komoly állapotban van. Szükség: hogy már az első évben, mintegy negyven tag plasticai és vivási kiképzését nyerjen. Szerepekre pedig a jelen tehetségeken felül a felkutathatókat privátin kell kipéztetni stb. minden forrás erét, ha kell a nyugdíj is megnyitni, hogy színpadunk éltető erőt szivhasson.

Az igazgató, a színház anyagi kezelését jövedelem, művészdíjak, kiadások stb. adminisztrató ügyvitelét a hivatal szobából vezetheti. Eljárásáról, szintén felelős a magas belügy ministeriumnak. Nagy előnye az igazgatónak ha a személyzet és színpad viszonyairól speciális ismerettel bír; de a színpadi cselekvőség benseibe, csak ott avatkozzék, hol tán a kezdetben alig észrevehető érdekgyöngeség: tehetségek akaratos mellözése, a takarékoság áthágása, a fejét felütő fegyelmetlenség stb: a művészi rendszert meglazulással fenyegetné. Ily esetben a (...). szerint komoly eréllyel kérlelhetlen következetességgel állja útját a réstöréseknek. Az öszves személyzettel bánjon saját emberisége és méltósága szerint, hogy tisztelve szeressék.

Bevezetésemben a színművészi kedélyt az igazgatóért irtam le.

A régi és jelen színészetben ez az igazgató példányképe!

Színházunknál a tapasztalat megmutatta, hogy azon igazgató, ki a korlátlan hatalomra vállalkozott; s a szakértőkörnállását is olykor félig, olykor egészen, maga képviselte: Korlátlan kezében csupán a zúr zavar gyepelőjét tartozgatta.

A kül- színházaknál, részint a biztos ellenörködés, részint azon elvből indulva, hogy a színpadi dolgokat az érti legtalálékonyabban botorkálás nélkül, ki gyakorolja: Az igazgató oldala mellé dramaturgot, vagy egy főrendezőt szokott kinevezni. Így a belügyéri és igazgatói felsőbbség felügyelete mellett; a színpad, a pályamesterei, a dologhoz értőkre bizatik.

3. A nemzeti színház és tanodája rendszerével szoros kapcsolatban van a vidéki színingazgatók népszínházak rendezése és műkedvelők átlása is. Mert ha a színpad, nagyban úgy mint kicsinben, rendeltetésének meg nem felel, izlést, erkölcsöt nem mivel: a (...)

Társadalmi hivatásának meg nem felel. Az államnak tehát kötelessége gondoskodni oly szabályokról, melynek alapján hivatásuknak megfelelhessenek; az állam s a közönség terhére ne legyenek. Főtárgyunk az ikertestvéréről azonban, bátor leszek annak idején Nagyméltóságról figyelmébe ajánlani tapasztalatomat.

Nagyméltóságod komoly szándékában csatlakozni nem fog. Kezdetben véttózó színész elődeink, a megyéket, az országgyűléseket, a honfiakat esdve hívták fel, hogy gyámolítsák őket nehéz küzdelmeik útján. A haza, a honfiak a lehető áldozatok meg is hozták. A nemzeti színpad drámáját is mind láttuk, nem mindig a szakértő ügyvitel, hanem a különös véletlen és néhány színművész és színművésznők önföláldozó buzgalma tartotta fel.

Ma, midőn a haza szól az öszves színészethez, és jogosan elvárja tőlök a művészet vívmányainak felmutatását: midőn a m.k. belügyér élénken törekszik megvalósítani azon magasztos eszmét, mely az irodalomnak és minden színésznek eszménye volt és lesz: lehetetlen, hogy ezen szózatok meg ne illessék a tehetségekkel fáradt kebleit: és lesznek színművészeink és művésznőink is! Lesz összhangzat!

Fogadja Nagyméltóságod ismételve őszinte törekvésem mellett legmélyebb hódolatomat. -

Pest 1869 évi december hó 1-jén

alázatos szolgája

Tóth József (...)

nemzeti színház tag.

(..). Zichy Antal

urnak.

Summary

József Tóth (1823-1870) was a member of the National Theater and a teacher of the Drama Academy, who was born in Szentes. This thesis shows where acting education was held in the last third of the 19th century, and how József Tóth wanted it renew the education of actors.

Felhasznált irodalom:

Iráttári források:

Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Kézirattára. Tóth József kéziratai: 53.200; 53.208; 53.209; 53.210; 53.211; 53.212; 53.213; 53.218; 66.1490.

Könyvek, könyvrészek:

A Nemzeti Színház 150 éve. (Gondolat Kiadó. Budapest, 1987.) 230-250; valamint 319.

A Százéves színésziskola. (Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1964. Szerkesztette: Csillag Ilona.) 15-33.

Egressy Gábor cikkei (1838-1848) című könyv alapján. (Magyar Színházi Intézet. Budapest, 1980.) 27-207.

Egressy Gábor: A színészet könyve (Emich Gusztáv nyomdája. Pest, 1866.)

Egressy Gábor: A színészet iskolája (Nyomtatta: Hornyánszky Viktor. Kiadta: Egressy Ákos. Budapest, 1889.)

Gróf Széchenyi István: Magyar Játékszínről (Füskúti Landrerer. Pest, 1832.)

Képes Színháztörténet (Magyar Könyvklub. Budapest, 1999.) 539.

Kosáry Domonkos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon (Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980.) 674.

Kruzslicz Pál: Thália Szentesen – Színjátszás és színház 1838-2008 között (Szentes Városi Könyvtár Nonprofit Közhasznú Kft; Pendola Szentes Kft. Szentes, 2010.) 56-75.

Szepes Mária: Dimenzió tarot (Édesvíz Kiadó. Budapest, 2021.) 54-61; valamint Hamvas Béla: Tabula smaragdina (MEDIO Kiadó. Budapest, 2001.) 66-67. című könyvrészek alapján.

Egyéb kiadványok:

Színházkeresztelő száz éve című kiadvány (Szentes Város Önkormányzata. Szentes, 2009. 3-18.) alapján.

Online források:

Magyar Színháztörténeti Lexikon. Link itt: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz25/258.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 11.

Magyar Színháztörténeti Lexikon. Link: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz02/41.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 27.

<https://mek.oszk.hu/08700/08756/html/szocikk/w/30/30854.htm> Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 27.

<https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz07/30.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 27.

<https://200petofiszabadon.pim.hu/egressy-gabor-petofi-sandor-dagerrotipia> alapján. Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 28.

Szele Bálint: A magyar Shakespeare-fordítás története. Műfordítás-elméleti áttekintés 1785-től 2005-ig. Fordítástudomány 8. (2006) 2. szám 78–94. alapján. Link itt: https://epa.oszk.hu/04100/04125/00004/pdf/EPA04125_forditastudomany_2006_2_078-094.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 24.

<https://epa.oszk.hu/00000/00022/00609/19329.htm> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

<https://nemzetiszinhas.hu/magazin/2017/09/1-132> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.